

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ความสำคัญของพระพุทธรักษา ในฐานะศาสนาสประจำชาติ

กองบัญชาการตำรวจนครบาล
จัดพิมพ์โดย: กองพิมพ์พิมพ์ดีด

ความสำคัญขงพระพุทธรศาสนา ในฐานศาสนาประจำชาติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

กองทุนพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทาน
จัดพิมพ์

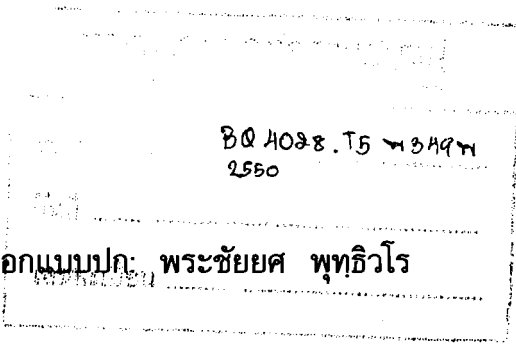
ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7890-01-1

พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๐ ๒,๐๐๐ เล่ม

กองทุนพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทาน
จัดพิมพ์

ออกแบบปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์ที่ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด

๕๔/๖๗, ๖๘, ๗๑, ๗๒ ซอย ๑๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์

แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐

โทร. ๐-๒๘๖๔-๐๔๓๔-๕, ๐-๒๔๑๒-๓๐๘๗,

๐๘-๑๗๒๓-๘๘๒๕, ๐๘-๑๘๓๖-๘๔๑๘ โทร. ๐ ๒๘๖๔ ๓๕๕๐

E-mail : sahadhammik@yahoo.com

คำปรารภ

ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ เป็นหนังสือที่ขาดคราวมานาน มาในระยะหลังนี้ มีผู้สนใจไถ่ถามที่จะหาอ่านบ่อยครั้ง พระสงฆ์ในวัดญาณเวศกวัน และท่านผู้มีจิตศรัทธาปรารภถึงความสนใจของพุทธศาสนิกชนดังกล่าว จึงประสงค์จะพิมพ์เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจใฝ่ธรรมทั่วไป และได้เสนอให้จัดพิมพ์เป็นธรรมทาน

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ตกลงนำทุนพิมพ์หนังสือเป็นธรรมทานของวัดญาณเวศกวันที่มีอยู่มาใช้พิมพ์ เพื่อแจกมอบแก่ผู้สนใจใฝ่ธรรมตามควรต่อไป

วัดญาณเวศกวัน

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

สารบัญ

ความสำคัญของพระพุทธศาสนา

ในฐานะศาสนาประจำชาติ	๑
๑. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ	๗
๒. พระพุทธศาสนาเป็นแก่นนำและเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย	๑๖
๓. พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชนชาวไทย	๒๔
๔. พระพุทธศาสนาเป็นหลักการที่ช่วยดำรงรักษาเสรีภาพในการนับถือศาสนา	๓๑
๕. พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันคู่ชาติไทย	๔๘
๖. พระพุทธศาสนาสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความเป็นอิสระเสรี	๕๙
๗. พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมเอกลักษณ์ของชาติไทย	๖๕
๘. พระพุทธศาสนาเป็นมรดกและเป็นคลังสมบัติอันล้ำค่าของชนชาติไทย	๗๐
๙. พระพุทธศาสนาเป็นหลักนำทางในการพัฒนาชาติไทย	๗๓
๑๐. พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งของดีมีค่าที่ชนชาติไทยมอบให้แก่อารยธรรมของโลก	๘๕
สรุป	๘๘

ความสำคัญของพระพุทธศาสนา

ในฐานะ

ศาสนาประจำชาติ

พระพุทธศาสนานั้น เราถือกันว่าเป็นศาสนาประจำชาติ การถืออย่างนี้ เป็นประเพณีที่สืบทอดมาโดยถูกต้องตามสมควร แก่เหตุ คือ การที่พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทาง ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ในทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติไทย เนื่องมาด้วยกันกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจน ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องตลอดมาจนกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่ นับถือพระพุทธศาสนา

ในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

ตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากัน และสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจนผสมคลุกเคล้ากับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่น ๆ ที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะอันมีรูปลักษณะและเนื้อหาของตนเอง ที่เน้นเด่นบางแง่บางด้านเป็นพิเศษ แยกออกได้จากพระพุทธศาสนาอย่างทั่ว ๆ ไป ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นพระพุทธศาสนาแบบไทย หรือพุทธศาสนาของชาวไทย

วัฒนธรรมไทยทุกด้านมีรากฐานสำคัญอยู่ในพระพุทธศาสนา ถ้อยคำมากมายในภาษาไทยมีต้นกำเนิดมาจากภาษาบาลี และมีความหมายที่สืบเนื่อง ปรับ แปร หรือเพี้ยนมาจากคติในพระพุทธศาสนา แบบแผนและครรลองตามหลักการของพระพุทธศาสนา ได้รับการยึดถือเป็นแนวทาง และเป็นมาตรฐานสำหรับความประพฤติการบำเพ็ญกิจหน้าที่ และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยทุกระดับ ทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปกครองประเทศ และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

คนไทยทั่วทั้งหมด ตั้งแต่องค์พระเจ้าแผ่นดินลงมา จนถึงผู้ขายชาวบ้านสามัญแทบทุกคนได้บวชเรียนรับการศึกษาจากสถาบันพระพุทธศาสนา ดังมีประเพณีบวชเรียนเป็น

หลักฐานสืบมา วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทย เป็นแหล่งคำสั่งสอนการฝึกอบรมและอำนวยการความรู้ทั้งโดยตรงแก่ผู้เข้าไปบวชเรียนอยู่ในวัดและโดยอ้อมแก่ทุกคนในชุมชนที่อยู่แวดล้อมวัด ชุมชนทุกแห่ง แม้แต่หมู่บ้านในชนบทห่างไกล ต่างก็มีวัดประจำเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน

กิจกรรมใหญ่ที่มีความสำคัญของรัฐชาติ ของชุมชนก็คื จะมีส่วนประกอบด้านพระพุทธศาสนาเป็นพิธีการ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจ แม้แต่กิจกรรมเล็กน้อยจนถึงการประกอบกิจส่วนตัวของบุคคลในชีวิตประจำวัน เช่น ตื่นนอน ล้างหน้า ออกเดินทางไปทำงานจนถึงเข้านอน ก็อาจเคร่งครัดถึงกับนำคำสั่งสอนและข้อปฏิบัติ ในทางพระพุทธศาสนาเข้าแทรกเป็นส่วนนำสำหรับเตือนสติ กระตุ้นเร้า ในทางกุศล หรือเพื่อความเป็นสิริมงคล (ดังปรากฏต่อมามีภายหลัง บางทีเลือนลางเหลือเพียงเป็นการทำตาม ๆ กันมา เป็นเรื่องไซคลาง หรือสักว่าทำพอเป็นพิธี) เหตุการณ์ทั้งหลายในช่วงเวลาและวัยต่าง ๆ ของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน และการตาย ก็ทำให้มีความสำคัญและตั้งงามด้วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าชีวิตของคนไทยผูกพัน อิงอาศัยกันกับพระพุทธศาสนาเต็มตลอด ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

สภาพที่กล่าวมานี้ ได้เป็นมาช้านาน จนฝังลึกในจิตใจ และวิถีชีวิตของชาวไทย กลายเป็นเครื่องหล่อหลอม กลั่นกรองนิสัยใจคอพื้นจิตของคนไทย ให้มีลักษณะเฉพาะตน ที่เรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย และทำให้พูดได้อย่างถูกต้องมั่นใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม เมื่อ ๑๐๐ ปีเศษล่วงมานี้ ประเทศไทยได้ถูกคุกคามโดยลัทธิอาณานิคม เป็นเหตุให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบแบบแผนต่าง ๆ ในการบริหารประเทศ ตามแบบอย่างประเทศตะวันตก เพื่อเร่งรัดปรับปรุงตัวให้เจริญทัดเทียมที่จะต้านทานป้องกันอำนาจครอบงำของประเทศที่กำลังเทียวล่าอาณานิคมอยู่ในเวลานั้น เริ่มแต่เปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา ไปจนถึงเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในที่สุด พร้อมกันนั้น วัฒนธรรมแบบตะวันตกก็หลั่งไหลเข้ามามากขึ้นตามลำดับ ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่แปลกแยกห่างเหินจากวัฒนธรรมไทยเดิมยิ่งขึ้นทุกที แม้ว่าเอกราชของประเทศชาติจะได้รับการดำรงรักษาให้รอดพ้นปลอดภัยมาได้ แต่เอกลักษณ์ของสังคมไทยก็ได้ถูกกระทบกระแทกจนสั่นกร่อน และเลือนลางลงไปเป็นอันมาก

เมื่อเวลาผ่านมาจนถึงยุคปัจจุบัน ความแปลกแยกห่าง

เห็นจากวัฒนธรรมของตน และความกร่อนเลือนไม่ชัดเจนของเอกลักษณ์ไทย ก็ทำให้คนไทยจำนวนไม่น้อยเกิดความไม่มั่นใจหรือลังเลที่จะพูดว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านการเมืองการปกครอง แม้ว่าบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญข้อว่า “พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ” จะมีผู้ตีความว่าเป็นการบ่งบอกโดยนัยว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะกำหนดตายตัวให้พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันคู่กันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นหลักประกันว่า องค์พระประมุขของชาติทรงเป็นศาสนิกแห่งศาสนาเดียวกันกับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศของพระองค์ แต่กระนั้น คนไทยไม่น้อย แม้ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบชะตากรรมของประเทศ ก็ยังขาดความมั่นใจ ต่างก็พยายามหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงคำพูดประโยคสั้นๆ ที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาตินี้ หรือไม่ก็พูดออกมาอย่างอึกอักอ้อมอ้อม

ภาวะลังเล ขาดความมั่นใจ และไม่แน่วแน่เข้มแข็งที่เริ่มกลายเป็นความขัดแย้งกันนี้ ได้ครอบงำสังคมไทยอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง จนกระทั่งในที่สุด ความยืนยันตัวเองก็กลับคืนมาได้อีกครั้งหนึ่ง เมื่อชาวไทยทั่วประเทศได้ฟังกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ตรัสต้อนรับพระ

สันตะปาปา จอห์น ปอล ที่ ๒ ประมุขแห่งศาสนจักรคาทอลิก
ในคราวที่เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในวันที่ ๑๐
พฤษภาคม ๒๕๒๗ มีความจำเพาะตอนนี้ว่า

“คนไทยเป็นศาสนิกชนที่ดีด้วยกัน ส่วนใหญ่
นับถือพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติ”

หลังจากได้ความมั่นใจ ดุจเป็นพระราชวินิจฉัยจากพระ
ราชดำรัสครั้งนี้แล้ว บุคคลและวงการต่าง ๆ ก็พากันมีความ
กล้าหาญที่จะพูด หรือเขียนให้ชัดแจ้งออกมาว่า “พระพุทธ
ศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ”

เหตุผลที่ถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
มิใช่เฉพาะที่กล่าวไว้คร่าว ๆ ข้างต้นเท่านั้น แต่มีมากมาย
ประการ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประชากร ส่วนใหญ่อของประเทศไทย

ในจำนวนประชากรของประเทศไทยปัจจุบันประมาณ ๕๓ ล้านคน* มีพลเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาประมาณ ร้อยละ ๙๕ หรือพูดได้ว่าคนไทยเกือบทุกคนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อพูดอย่างกว้าง ๆ หรือเอาส่วนใหญ่อเป็นหลัก โดยไม่ต้องประกาศอย่างเป็นทางการ ก็ถือได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย

อาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่า ถึงแม้พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่อก็จริง แต่การถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จะกลายเป็นการไม่ยอมรับหรือไม่ให้ความสำคัญ ตลอดจนจนเป็นการกีดกันข่มขี่ศาสนาของคนส่วนน้อยทั้งหลายไปหรือไม่

ข้อสงสัยนี้ ตอบได้ว่าลักษณะการนับถือศาสนาโดยทั่วไป แยกได้เป็น ๒ แบบ คือ

การนับถือศาสนาอย่างหนึ่ง เป็นแบบยึดติดถือมั่นว่า ข้อที่พวกตนถือปฏิบัติเท่านั้นจึงจะถูกต้อง ใครถืออย่างอื่น

---

* ปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๔๓ ประชากรประมาณ ๖๓ ล้านคน

เป็นผิดทั้งสิ้น อาจถือถึงขนาดที่ว่า ความเชื่อถือปฏิบัติหรือศาสนาอื่นเป็นบาป เป็นมารร้ายที่จะต้องใช้กำลังกำจัดกวาดล้างให้หมดสิ้นไป อย่างน้อยก็ถืออย่างเป็นเหตุให้แบ่งพวกแบ่งหมู่ ในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์กัน เข้ากันไม่ได้ นี่แบบหนึ่ง

การถือศาสนาแบบนี้ ถ้าพวกที่ถือเป็นคนส่วนใหญ่ ก็จะต้องไม่ยอมรับและจะต้องกีดกันข่มขู่ หรือถึงกับเบียดเบียนกำจัดกวาดล้างลัทธิศาสนาของพวกคนส่วนน้อยอย่างแน่อน อย่างไรก็ตามแต่พวกที่ถือต่างกันจะเป็นคนส่วนใหญ่กับคนส่วนน้อยเลย แม้แต่จะเป็นกลุ่มเป็นหมู่ที่ใหญ่เท่า ๆ กัน ใกล้เคียงกัน หรือเป็นกลุ่มเป็นหมู่เล็ก ๆ ด้วยกัน ก็ต้องมีการขัดแย้งกัน มีการกระทบกระทั่งรุนแรงหรือรบราฆ่าฟันกันไม่ว่าจะมีศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นศาสนาประจำชาติหรือไม่ก็ตาม ดังปรากฏให้เห็นอยู่เด่นชัดในหลายประเทศในปัจจุบัน

ส่วนการนับถือศาสนาอีกแบบหนึ่ง เป็นการดำเนินไปตามหลักธรรมดาที่ว่า การที่จะมีชีวิตที่ดีงามนั้น สำหรับสามัญชน ก็จะต้องมีหลักความเชื่อถือและระบบความประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแบบแผนหรือเป็นแนวทาง จึงเลือกรับหรือรับช่วงสืบทอดเอาศาสนาอย่างหนึ่งมานับถือ โดยเลื่อมใสศรัทธาและได้พิจารณาเห็นว่า คำสอนและข้อปฏิบัติของศาสนานั้นดีงามเป็นคุณประโยชน์เหมาะสมที่จะ

นำทางชีวิตของตน และเป็นความจริงแท้เท่าที่ตรองเห็นด้วยสติปัญญาแล้วว่ามีคุณค่า ซึ่งจะไม่พาไปสู่ความหลงผิด

การนับถือแบบที่สองนี้ มีแต่การเห็นคุณค่าและความดีงามที่มองเห็นตระหนักแก่ตน โดยไม่ต้องมีการรังเกียจเด็ดขันธ์ หรือเพ่งโทษความเชื่อถือปฏิบัติที่เรียกว่าศาสนาของคนอื่นพวกอื่น ไม่เป็นเหตุแบ่งแยก ชัดแย้งหรือเบียดเบียนกับใคร ๆ แต่อยู่ร่วมและยอมรับกันได้ มองคนอื่นโดยเห็นว่าเป็นสิทธิหรือเป็นความเหมาะสมกับตัวเขาที่จะเชื่อถือปฏิบัติอย่างนั้น แม้นถ้าหากจะเห็นว่าความเชื่อถือปฏิบัติของคนอื่นนั้นผิด ก็ยอมคิดที่จะช่วยแก้ไขด้วยความรักใคร่ปรารภรณาดี โดยทำที่แห่งความการุณย์ต่อมิตร และด้วยวิธีการแห่งปัญญาเพียงอย่างเดียว คือทำให้เขามองเห็น รู้เข้าใจและยอมรับด้วยตนเองเท่านั้น ไม่มีการบีบบังคับล่อเอาหรือยึดเยียดให้

โดยนัยนี้ ถ้าผู้นับถือศาสนาแบบหลังเป็นคนส่วนใหญ่ การที่ศาสนาของคนเหล่านั้นได้เป็นศาสนาประจำชาติ ย่อมจะไม่เป็นเหตุให้มีการกีดกันข่มเหงต่อศาสนาของชนส่วนน้อยแต่ประการใด แต่ในทางตรงข้าม หมู่ชนส่วนน้อยที่นับถือศาสนาอื่น จะกลับพลอยร่วมได้รับประโยชน์และผลดีตามไปด้วย ดังจะเห็นได้จากความที่จะกล่าวต่อไป

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า หมู่ชนที่นับถือศาสนาแบบหลังนี้ ไม่ว่าจะเป็นชนส่วนใหญ่หรือชนส่วนน้อยก็ตาม แม้ถึงจะเป็นเจ้าของศาสนาประจำชาติ แต่ถ้าอยู่ร่วมด้วยกับหมู่ชนที่นับถือศาสนาแบบแรก ก็มักจะตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบ โดยถูกรุกไล่เบียดเบียนจากผู้ถือศาสนาแบบแรกแม้ที่เป็นชนกลุ่มย่อย กลายเป็นฝ่ายตั้งรับ ร่นถอย และร่อยหรอลงไปเรื่อย ๆ

ในการเกี่ยวข้องกับศาสนานั้น รัฐต่าง ๆ มีวิธีปฏิบัติที่แยกได้อย่างง่าย ๆ เป็น ๒ ประเภท คือ สัมพันธ์แบบให้ความสำคัญ ตลอดจนช่วยโอบอุ้มอุปถัมภ์ กับสัมพันธ์แบบวางเฉยไม่เกี่ยวข้อง ตลอดจนปฏิบัติอย่างเป็นปฏิปักษ์ แต่ไม่ว่าจะสัมพันธ์แบบใด ก็ล้วนเป็นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่รัฐทั้งสิ้น กล่าวคือ เป็นเรื่องของการปกครอง ซึ่งดำเนินการในวิถีทางต่าง ๆ ที่จะทำให้อาณาประชาราษฎร์หรือรักษาผลประโยชน์ของรัฐไว้ไม่ให้ถูกกระทบกระเทือนจากฝ่ายศาสนา ประเภทแรกเป็นความสัมพันธ์ในทางบวก ประเภทหลังเป็นความสัมพันธ์ในทางลบ

รัฐที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาในทางลบ ก็เพราะเห็นว่าความสัมพันธ์กับศาสนาในทางบวกจะก่อให้เกิดปัญหาแก่รัฐ เช่น ในประเทศที่มีผู้นับถือลัทธิศาสนาต่างกันมากหลาย

และลัทธิศาสนาเหล่านั้นมีลักษณะการนับถือแบบยึดติดแบ่งพวกแบ่งหมู่ ไม่ยอมรับกัน มีความขัดแย้งสูง การเกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาเหล่านั้น มีแต่จะก่อให้เกิดปัญหาความกระทบกระทั่ง แก่งแย่งกัน ตลอดจนความรุนแรงต่าง ๆ มากขึ้น รัฐก็จะวางเฉยไม่เกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาใด ๆ โดยตรงหรือในบางประเทศที่รัฐปกครองด้วยลัทธินิยม ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับศาสนา ลัทธินิยมนั้น ก็เสมือนเป็นศาสนาผูกขาดของรัฐนั้น รัฐนั้นจึงอาจปฏิบัติ ในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาอื่น ๆ เช่น ไม่ให้เสรีภาพในการเผยแพร่ศาสนา แต่ให้เสรีภาพในการโจมตีศาสนา ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้ศาสนาอื่นมาชักจูงประชาชนให้หันเหออกไปจากลัทธินิยมประจำรัฐของตน หรือในบางกรณี ถ้าเป็นไปได้ ก็อาจถึงกับให้นักบวชในศาสนาอื่นเป็นสื่อเผยแพร่ลัทธินิยมนั้นเสียเลย

ในประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาเดียวกัน และศาสนานั้นมีลักษณะการนับถือแบบไม่ผูกขาด ไม่รังเกียจเคียดชังผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ ไม่แบ่งพวกแยกหมู่ ย่อมเป็นการสมควรที่รัฐจะยอมรับให้เป็นที่ยอมรับชัดว่า ศาสนานั้นเป็นศาสนาประจำชาติ ดังเช่นในกรณีของพระพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อจะได้เกิดความสะดวกหรือคล่องตัว ในการที่รัฐหรือสังคมจะ

เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ และปฏิบัติต่อศาสนาและองค์ประกอบของศาสนานั้นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และได้ผลดีโดยสมบูรณ์ เฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ที่จะถือเอาประโยชน์จากศาสนานั้นได้อย่างเต็มที่ เช่น ในการส่งเสริมสนับสนุนให้ศาสนานั้นมีกำลังความสามารถที่จะอำนวยประโยชน์สุขอย่างสูงสุดแก่รัฐและแก่สังคมเป็นต้น

อนึ่งในการปฏิบัติเช่นนี้ ผลดีย่อมเกิดขึ้นแก่ศาสนาต่างๆ ของชนกลุ่มน้อยทั้งหลายด้วย เพราะการที่ศาสนาของคนส่วนใหญ่ปรากฏตัวเด่นชัดขึ้นมา ย่อมทำให้ศาสนาอื่น ๆ ของชนกลุ่มน้อยทั้งหลายพลอยปรากฏตัวเด่นชัดขึ้นมาด้วย เช่น ทำให้รัฐและสังคมรู้เห็นเข้าใจว่าศาสนาอื่นที่คนในประเทศเดียวกับตนนับถือยังมีศาสนาอะไรอีกบ้าง ศาสนาใดมีชนกลุ่มน้อยพวกไหนนับถือ มีจำนวนเท่าใด มีข้อแตกต่างในธรรมเนียมปฏิบัติและการที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับอย่างไร เป็นต้นซึ่งในเมื่อไม่มีการแบ่งแยกกีดกันข่มเหงกันดังกล่าวแล้ว ความปรากฏตัวเด่นชัดนี้ ก็จะช่วยให้เกิดความสะดวกหรือคล่องตัวในการที่จะเกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อศาสนานั้น ๆ ในแนวทางการส่งเสริมสนับสนุนเช่นเดียวกัน ตามสัดส่วนที่เหมาะสม

ควรทำความเข้าใจให้ชัดเจนเกี่ยวกับคำพูดที่ว่า รัฐพึง

เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และถือเอาประโยชน์จากศาสนา เพราะถ้าตีความคำพูดนี้ไม่ถูกต้อง อาจเข้าใจความหมายผิดพลาด และเห็นไปในทางตรงข้ามตามที่มีผู้ถือเอา การที่รัฐถือเอาประโยชน์จากศาสนาเป็นความชั่วร้าย ความจริง การที่รัฐถือเอาประโยชน์จากศาสนา หรือช่วยให้ศาสนาอำนวยความสะดวกแก่รัฐนั้น เป็นหลักธรรมดาของการปกครองที่เดียวในทางตรงข้าม ถ้ารัฐไม่ถือเอาประโยชน์จากศาสนานั้นแหละ จะเป็นการผิดวิสัยของการปกครอง และเป็นความบกพร่องของการปกครองนั้นด้วย ปัญหามีเพียงว่า การถือเอาประโยชน์จากศาสนานั้น เป็นไปโดยชอบธรรมหรือไม่

การปกครองที่ถือเอาประโยชน์จากศาสนาโดยชอบธรรม หมายถึง การช่วยส่งเสริมสนับสนุนร่วมมือ หรือ เอื้ออำนวยโอกาสให้ศาสนาสามารถบำเพ็ญกิจหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศีลธรรมอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็น เป็นสังคมที่มีสันติสุข ซึ่งเป็นจุดหมายร่วมกันทั้งของการปกครองของรัฐ และของศาสนา แต่ถ้าผู้ปกครองใช้ศาสนาหรือองค์ประกอบของศาสนาเป็นเครื่องมือเสริมอำนาจ หรือความมั่นคงแห่งสถานะของตน หรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างหนึ่งอย่างใด ก็เรียกว่า เป็นการถือเอาประโยชน์จากศาสนาโดยไม่ชอบธรรม

เป็นธรรมดาว่า ในการปกครองนั้น ไม่ว่าจะมีความหนึ่งสิ่งใดก็ตาม ที่จะยังผลกระทบต่อประโยชน์สุขของประชาชน รัฐหรือผู้ปกครองจะต้องสนใจเกี่ยวข้อง และปฏิบัติต่อสิ่งนั้นในทางที่จะบังเกิดผลดีต่อประชาชน ศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่ง และมีอิทธิพลอย่างมากมาต่อชีวิตจิตใจและความเป็นอยู่ของประชาชน ถ้าศาสนามีกำลังทำกิจหน้าที่อย่างถูกต้อง ก็จะเป็นปัจจัยสำคัญที่นำประโยชน์สุขมาให้แก่ประชาชน แต่ถ้าศาสนาอ่อนแอหรือถูกนำมาปฏิบัติอย่างผิดพลาดคลาดเคลื่อน ก็อาจทำให้เกิดความสูญเสียประโยชน์ หรือก่อโทษแก่สังคมได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง จึงจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ที่รัฐหรือผู้ปกครองจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศาสนา และช่วยให้ศาสนาก่อประโยชน์อย่างถูกต้อง เพียงแต่ว่าจะต้องระวังให้เป็นการถือเอาประโยชน์จากศาสนา หรือทำให้ศาสนาอำนวยประโยชน์แก่รัฐโดยชอบธรรม อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น

การปกครองนั้น มีหลักการที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั่วทั้งหมด และในทางปฏิบัติย่อมเป็นการสมควรที่รัฐจะดำเนินการให้ประโยชน์สุขนั้นเกิดขึ้นแก่ประชาชนจำนวนมากที่สุด ในเวลาอันรวดเร็วที่สุด

ดังนั้น ในกรณีที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาเดียว

กันอยู่แล้ว การเกี่ยวข้อสัมพันธ์ด้วยดี หรือการส่งเสริมสนับสนุนศาสนานั้น ก็เท่ากับเป็นการสร้างสรรค์อำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชนแทบทั้งประเทศได้พร้อมกันทั้งหมดในคราวเดียว

ปัญหามีเพียงว่า ถ้าคนส่วนใหญ่ที่นับถือศาสนาเดียวกันนั้น มีลักษณะการนับถือแบบใจแคบ รังเกียจเด็ดจันท์ กีดกันศาสนาอื่น การส่งเสริมศาสนาของคนส่วนใหญ่ นั้น ก็จะกลายเป็นการสนับสนุนให้คนส่วนใหญ่มีกำลังมากขึ้นในการที่จะข่มเหงรังแกหรือเบียดเบียนคนส่วนน้อย และการมีศาสนาประจำชาติในกรณีอย่างนี้ ก็ย่อมมีความหมายเป็นการกีดกันตัดรอน ตลอดจนทำลายชนกลุ่มน้อยทั้งหลายที่นับถือศาสนาอื่น ๆ แต่ถ้าศาสนาของคนส่วนใหญ่มีลักษณะการนับถือแบบใจกว้าง มีความเข้าใจและไม่ตรีต่อคนที่นับถือศาสนาอื่นในฐานะเพื่อนมนุษย์เสมอกัน มิใช่เห็นเป็นคนบาปหรือพวกมารร้าย การยกศาสนานั้นขึ้นเป็นศาสนาประจำชาติ ย่อมกลายเป็นหนทางลัดในการที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั้งชาติได้ในเวลาอันรวดเร็วที่สุด โดยก้าวแรกขั้นเดียวก็ครอบคลุมคนส่วนใหญ่ทั้งหมด แล้วก้าวต่อไปเพียงอีกนิดน้อยก็แผ่ประโยชน์สุขไปให้ทั่วถึงแก่คนกลุ่มย่อย ๆ ที่เหลืออยู่ได้อย่างง่ายดาย

พระพุทธศาสนาเป็นแกนนำ และเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่อย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา ความเชื่อถือและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ซึมแทรกผสมผสานอยู่ในแนวความคิดจิตใจ และกิจกรรมแทบทุกด้านของชีวิตไทยตลอดเวลายาวนาน โดยยังคงเนื้อหาสาระเดิมที่บริสุทธิ์ไว้ได้ก็มี ถูกดัดแปลงเสริมแต่งตลอดจนปนเปกกับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่นหรือผันแปรไปด้วยเหตุอื่น ๆ จนผิดเพี้ยนไปจากเดิมก็มาก

ในทางจิตใจ เห็นได้ชัดว่าหลักธรรมความประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิต และกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในและเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ได้หล่อหลอมชีวิตจิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทย ให้เป็นผู้มีจิตใจกว้างขวางและร่าเริงแจ่มใส ชอบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แสดงความเป็นมิตร เข้ากับใคร ๆ ได้ง่าย ยินดีในการให้และแบ่งปัน พร้อมทั้งจะบริจาคและให้ความช่วยเหลืออย่างที่เราเรียกว่า เป็นคนมีน้ำใจ อันเป็นลักษณะเด่นชัด ที่ชน

ต่างชาติมักสังเกตเห็นและประทับใจ จนตั้งสมญาเมืองไทย
ว่าเป็นดินแดนแห่งความยิ้มแย้ม หรือ สยามเมืองยิ้ม

ประเพณีและพิธีการต่าง ๆ ในวงจรชีวิตของแต่ละบุคคล
ก็ดี ในวงจรเวลาหรือฤดูกาลของสังคมหรือชุมชนก็ดี ล้วน
เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตลอด ถ้าไม่เป็นเรื่องของ
ศาสนาหรือสืบเนื่องจากพระพุทธศาสนาโดยตรง ก็ต้องมีกิจ-
กรรมตามคติความเชื่อหรือแนวปฏิบัติในพระพุทธศาสนาแทรก
อยู่ด้วย

สำหรับวงจรชีวิตของบุคคล เช่น ตั้งชื่อ โขนผมไฟ บวช
แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะจัดย่อย
ละเอียดถี่มากกว่านี้ หรือตัดออกบ้างให้น้อยกว่านี้ เหลือ
เฉพาะที่สำคัญหรือจำเป็น ก็พุดรวม ๆ ได้ว่า ตั้งแต่เกิดจน
ตาย ล้วนจัดให้เนื่องด้วยคติในพระพุทธศาสนา

ส่วนในวงจรกาลเวลาของสังคมและชุมชน ก็มีงาน
ประเพณี และเทศกาลประจำปี ทั้งที่เป็นเรื่องทางพระพุทธ
ศาสนาโดยตรง เช่น มาฆบูชา วิสาขบูชา เข้าพรรษา ออก
พรรษา กฐิน เป็นต้น และที่จัดให้เข้าในคติของพระพุทธศาสนา
เช่น ตรุษ สงกรานต์ สารท ลอยกระทง เป็นต้น ตลอดจน
งานนมัสการปูชนียวัตถุสถานประจำปีของวัดต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้ ในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วสังคมไทย ฤดูกาลจึง

ผ่านเวียนไปโดยไม่ว่างเว้นจากงานพิธีทางพระพุทธศาสนา จนชีวิตและสังคมไทยผูกพันแนบสนิทเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพุทธศาสนา ดังได้กล่าวข้างต้น เทศกาล งานประเพณี และพิธีการต่างๆ เหล่านี้ นอกจากเป็นเครื่องผูกพันและร้อยประสานรวมใจประชาชนทั่วทั้งถิ่นและทั้งสังคมให้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวมีความสามัคคีกันแล้ว กิจกรรมบุญกุศล ในโอกาสเหล่านี้ ล้วนโน้มโน้มไปในทางการให้การบริจาค สละ และสละตนคลายความยึดติด จึงเป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจ และฝึกนิสัยของคนไทย ให้มีอัธยาศัยกว้างขวางเผื่อแผ่ มีไมตรีและน้ำใจ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว

ภาษาเป็นส่วนประกอบสำคัญของวัฒนธรรม และ คำบาลีสันสกฤตก็เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของภาษาไทย คำบาลีนั้นมาจากพระพุทธศาสนาโดยตรง ส่วนคำสันสกฤตมาจากพระพุทธศาสนาบ้าง มาจากศาสนาฮินดูบ้าง แต่รวมความแล้ว พระพุทธศาสนาก็เป็นแหล่งใหญ่แห่งความเจริญงอกงามของภาษาไทย แม้แต่ถ้อยคำสามัญที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ก็เป็นคำที่มาจากบาลีสันสกฤตหลายส่วน

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ในประโยคที่ว่า “คุณวรินทร์ รับประทานอาหารเช้าแล้ว ก็ขับรถยนต์พาบุตรหญิงคนเล็กไปส่งให้คุณครู ที่โรงเรียนอนุบาล แล้วแวะส่งภรรยา ซึ่งเป็น

อาจารย์มหาวิทยาลัย ที่สถาบันของเธอ จากนั้นจึงไปยังที่ทำงาน” คำว่า อาหาร รถยนต์ บุตร ครู อนุบาล ภรรยา อาจารย์มหาวิทยาลัย และสถาบัน เป็นคำบาลีสันสกฤตทั้งสิ้น

อีกตัวอย่างหนึ่งลองดูข่าวในหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งในวันที่ ๑๔ ต.ค. ๒๕๓๐ นี้ว่า “ในการพิจารณาเรื่องนี้ กระทรวงเกษตรฯ ได้เน้นเรื่องการประกันภัยเกษตรกร โดยให้กลุ่มสหกรณ์ชาวนาเป็นผู้ดำเนินการ แต่กระทรวงพาณิชย์ไม่เห็นด้วย และเสนอว่ากลุ่มสหกรณ์ยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการดำเนินงาน ทั้งทางด้านการบริหาร...” คำว่า พิจารณา เกษตร ภัย เกษตรกร สหกรณ์ การพาณิชย์ ประสิทธิภาพ และบริหาร ก็เป็นคำบาลีสันสกฤตทั้งนั้น

ยิ่งในภาษาราชการ และภาษาทางวิชาการ ก็ยังมีถ้อยคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตมากขึ้น ตลอดกระทั่งการตั้งชื่อบุคคลและสถานที่ต่างๆ เพื่อให้ไพเราะหรือเพื่อให้เห็นสำคัญ ก็นิยมตั้งเป็นคำบาลีสันสกฤต ยิ่งกว่านั้นยังนิยมให้พระสงฆ์ที่เคารพนับถือเป็นผู้ตั้งให้เพื่อความเป็นสิริมงคลอีกด้วย

ภาษาเป็นอุปกรณ์ของวรรณกรรม และวรรณกรรมก็ช่วยให้ภาษาเจริญเติบโต อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากภาษาของพระพุทธศาสนา คือ บาลี รวมทั้งสันสกฤตจะเป็นเครื่องมือหลักของกวีไทยทั้งหลายแล้ว เรื่องราวต่างๆ ในคัมภีร์พุทธ

ศาสนายังเป็นที่มาแหล่งใหญ่ของบทประพันธ์ และกวีนิพนธ์ทั้งหลายในประเทศไทย สืบแต่โบราณอีกด้วย วรรณคดีไทย เรื่องสำคัญ ๆ ที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่อดีต เป็นเรื่องราวในพระพุทธศาสนาโดยตรงบ้าง ได้รับอิทธิพลโดยอ้อมบ้าง เป็นผลงานนิพนธ์ของพระสงฆ์ในวัดเองบ้าง ประพันธ์โดยท่านที่ได้รับการศึกษาไปจากวัดบ้าง

แม้ว่าในปัจจุบัน ภาษาไทยและวรรณกรรมไทยจะขยายตัวเจริญเติบโตขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากภาษาต่างประเทศสายอื่น และเรื่องราวแปลกใหม่ในขอบเขตที่กว้างขวางออกไป จนบางครั้งทำให้ถ้อยคำที่มาจากบาลีสันสกฤตบางส่วน และวรรณคดีไทยเก่า ๆ เหล่านั้น ดูเหมือนจะกลายเป็นเรื่องของอดีตนานไกลที่ล่วงผ่านพ้นสมัยไปแล้ว แต่กระนั้นก็ตาม ถ้อยคำและวรรณคดีไทยเก่า ๆ ทั้งหลาย ก็ยังคงความสำคัญในฐานะเป็นที่สืบค้นความเป็นไทย และความเป็นมาของไทย พร้อมทั้งภูมิธรรมภูมิปัญญาของไทยอยู่ต่อไป

ยิ่งกว่านั้น การที่จะนำสังคมไทยให้เดินหน้าไปสู่ความเจริญพัฒนาอย่างได้ผลดีมีเนื้อหาสาระแท้จริง โดยไม่ล้มเหลวเสียก่อน และทั้งไม่สูญเสียความเป็นไทยด้วยนั้น คนไทยในช่วงต่อแห่งยุคสมัยนี้ จะต้องเป็นผู้ฉลาดที่จะสืบทอดความเป็นไทยเอาไว้เป็นแกนในของตัว พร้อมไปด้วยกันกับ

การรับเอาความเจริญใหม่ ๆ จากภายนอกเข้ามาผนวกและ
กลั่นย่อยเสริมตัวให้เติบโตขยายและก้าวหน้าต่อไป

นอกจากภาษาและวรรณคดีแล้ว ศิลปะและดนตรีไทย
ก็เนื่องอยู่ด้วยกันกับพระพุทธศาสนา เพราะเหตุว่า นอกจาก
วัง ซึ่งเป็นส่วนเฉพาะของเจ้านายแล้ว สำหรับประชาชนทั่ว
ไป ก็มีแต่วัดเท่านั้นที่เป็นแหล่งใหญ่ที่กำเนิด รักษา สืบทอด
พัฒนา หรือ สนับสนุนศิลปะและดนตรี

วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรม
ทางสังคม และเป็นสมบัติส่วนรวมร่วมกันของชุมชน ศิลปะ
และดนตรีจึงอาศัยวัดเป็นที่จัดแสดงหรือปรากฏตัว ดนตรีถูก
ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพระศาสนา แม้แต่การแสดง
พระธรรมเทศนา เป็นเครื่องเสริมคุณค่าทางอารมณ์ ความ
ละเมียดละไม ใ่อ้อ่า และความรู้สึกเป็นจริงเป็นจัง ตั้งแตงาน
สมโภชไปจนถึงงานอวมงคล จิตรกรรม ประติมากรรม และ
สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยแรงบันดาลใจ
เพื่อแสดงถึงศรัทธาในพระศาสนา และเป็นสื่อถ่ายทอดหลัก
ธรรม

สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในวัดได้รับการจัดสร้างให้ใหญ่โต
และมีความวิจิตรบรรจงเป็นพิเศษ แม้แต่กุฏิ ที่อยู่ของพระ
ภิกษุก็ได้รับความเอาใจใส่จัดสร้างอย่างดีพิเศษยิ่งกว่าเรือน

ที่อยู่ของชาวบ้านสามัญ เพราะเป็นสมบัติร่วมกันของทุกคน ในชุมชน มิใช่สมบัติส่วนตัวของบุคคลใด ๆ แต่เป็นดุจหอพักที่ทุกคนมีสิทธิ ที่จะมาอยู่พักอาศัย ในระหว่างระยะเวลาที่เข้ามาบวชเรียนอยู่ในวัด หมุนเวียนกัน ตั้งแต่รุ่งนุ่ทวดจนถึงหลานเหลนและต่อ ๆ ไป จนกว่าจะสิ้นสภาพของมัน

โดยนัยเดียวกัน กุฎีเจ้าอาวาสอาจได้รับการจัดสร้างให้มีเครื่องอำนวยความสะดวกพร้อมยิ่งกว่ากุฎีอื่น ๆ เพราะมิใช่เป็นเพียงที่อยู่อาศัยของพระภิกษุเท่านั้น แต่มีฐานะเป็นสำนักงานกลางของชุมชน ซึ่งผู้นำกล่าวคือเจ้าอาวาสนั้นเข้าอยู่ตามตำแหน่ง โดยความยอมรับของชุมชน และทั้งเป็นที่ต้อนรับอาคันตุกะ โดยเฉพาะผู้นำจากชุมชนอื่น คือเป็นที่แสดงตัวของชุมชนนั้นต่อผู้ที่มาจากชุมชนอื่น

สาระสำคัญที่วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน และเป็นที่ยปรากฏแสดงตัวของชุมชนท้องถิ่นนั้นต่อชุมชนอื่น หรือต่อคนภายนอก ทั้งหมดนี้ เป็นเนื้อแท้ของวัฒนธรรมที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องและรักษาไว้ให้ได้ หากเข้าใจเขาไปหรือรักษาสาระไว้ไม่ได้ เช่น ความหมายของเสนาสนะสงฆ์ในความสัมพันธ์กับชุมชนกลางเลื่อนไป ทำให้เสนาสนะสงฆ์ใหญ่โตเกินกำลังฐานะและการใช้ประโยชน์ของชุมชนโดยไม่สมเหตุผล เป็นต้น ก็เรียกได้ว่า

เกิดความคลาดเคลื่อนทางวัฒนธรรม เมื่อนั้นความเสื่อมโทรม
ก็จะคืบคลานเข้ามาแทนที่ความเจริญมั่นคง และเป็นความ
เสื่อมโทรมที่จะต้องประสปร่วมกัน ทั้งฝ่ายสถาบันพระศาสนา
คือวัด และชุมชนนั่นเอง

พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชนชาวไทย

ตามปกติ คนทั้งหลายจะอยู่ร่วมกันได้ดี มีความพร้อมเพรียง ต่อเมื่อมีหลักความเชื่อหรือเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน เป็นเหมือนแกนหรือสายเชือกที่ร้อยประสานกันไว้ ในบรรดาหลักความเชื่อหรือเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทั้งหลายนั้น กล่าวได้ว่า ศาสนาเป็นหลักความเชื่อที่มีกำลังมากที่สุด และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่เหนียวแน่นลึกซึ้งที่สุด ดังนั้น ในประเทศชาติใด ประชาชนทั้งหมด หรือคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาเดียวกัน ก็ต้องนับว่าประเทศชาตินั้นมีโชคดีย่างยิ่ง ที่จะไม่ต้องประสบความยากลำบากในการที่จะทำให้ประชาชนมีจิตใจประสานรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมั่นใจได้ว่าจะสามารถสร้างเสริมความพร้อมเพรียงสามัคคีขึ้นได้โดยง่าย

อย่างไรก็ดี ในกรณีที่พลเมืองส่วนใหญ่ นับถือศาสนาเดียวกัน แม้ว่าจะมีความสามัคคีในระหว่างชนส่วนใหญ่แล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่เป็นการแน่นอนว่าประชาชนทั้งชาติจะ

มีความสามัคคีกันด้วยดีอย่างแท้จริง เพราะถ้าความสามัคคีของชนส่วนใหญ่่นั้นไม่เป็นไปโดยชอบ ก็จะเกิดปัญหาระหว่างประชากรส่วนใหญ่กับชนส่วนน้อยที่นับถือศาสนาต่างกัน และแทนที่จะเกิดความสามัคคีในชาติ ก็จะกลายเป็นการแตกแยกขัดแย้งเบียดเบียนกัน โดยที่ชนส่วนใหญ่จะบีบบังคับข่มเหงคนกลุ่มน้อย ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ต้องนับว่า ความมีโชคดีกลับกลายเป็นเคราะห์ร้าย เหมือนมีร่มอยู่ในมือ แทนที่จะใช้กางคุ้มฝนกันแดด กลับใช้ขออย่างเป็นท่อนเหล็กท่อนไม้สำหรับไล่ตีไล่แทงกัน แต่ถ้าเป็นความสามัคคีโดยชอบธรรม นอกจากทำให้รวมกำลังพร้อมเพรียงกันในหมู่ผู้ที่ถือศาสนาเดียวกันแล้ว ก็จะไม่เป็นเหตุแบ่งแยกถือพวกถือหมู่กัดกันคนพวกอื่นด้วย แต่ตรงข้ามจะแผ่ไมตรีจิตมิตรภาพแก่ศาสนิกพวกอื่นด้วย ในฐานะที่ว่า แม้จะนับถือศาสนาต่างกัน แต่ก็ยังเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงไม่ทำให้เสียสามัคคีในชาติ

ศาสนิกชนในบางลัทธิศาสนา ไม่เพียงแต่จะแบ่งแยกเบียดเบียน ยอมรับหรืออยู่ร่วมกันไม่ได้กับศาสนิกชนที่นับถือศาสนาอื่นเท่านั้น แม้แต่กับศาสนิกชนของศาสนาเดียวกัน แต่ต่างนิกายกับตน ก็ทนกันไม่ได้ ต้องยกเอาความถือต่างทางศาสนานั้น เป็นเหตุวิวาทขัดแย้ง หรือถึงกับพิฆาตเช่นฆ่ากัน ในกรณีเช่นนี้ การยกศาสนาใดศาสนาหนึ่งขึ้นเป็น

ศาสนาประจำชาติ ย่อมหมายถึงการยกนิกายใดนิกายหนึ่งขึ้นสู่ฐานะนั้น และการปฏิบัติเช่นนั้น ย่อมไม่มีทางทำให้เกิดความสามัคคีที่แท้จริงของคนทั้งชาติ จะมีได้ก็แต่เพียงความสามัคคีของคนกลุ่มหนึ่ง เพื่อจะปะทะกันกับคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสามัคคีในแบบเดียวกัน หรือความสามัคคีของคนกลุ่มใหญ่ ที่จะเข้าบีบคั้นครอบงำหรือทำลายคนกลุ่มน้อย ตลอดจนความสามัคคีในแต่ละกลุ่มของคนมากมายหลายกลุ่มที่แก่งแย่งช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ลบลู่ดูหมิ่นกันหรือวิวาทขัดแย้งกันในเรื่องหลักความเชื่อ และข้อปฏิบัติทางศาสนาโดยใช้วิธีรุนแรง

ประโยชน์สำคัญอย่างหนึ่ง ที่รัฐทั้งหลายคาดหวังจากศาสนา ก็คือ การทำให้เกิดความสามัคคีในชาติ และรัฐเหล่านั้นก็แสวงหาและใช้วิธีการต่าง ๆ กันที่จะให้สำเร็จผลตามความมุ่งหวังนี้ บางรัฐยกศาสนาหนึ่งขึ้นเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ก็สร้างสามัคคีได้สำเร็จ บางรัฐทำเช่นนั้นแล้ว ก็ทำให้เกิดปัญหาคนส่วนใหญ่มากับคนส่วนน้อยเบียดเบียนบีบคั้นข่มเหงกัน บางรัฐก็ยกศาสนาในรูปสถาบันที่เป็นรูปธรรมขึ้นเป็นศาสนาประจำชาติ บางรัฐก็ยกเอาศาสนาในด้านนามธรรมขึ้นเป็นศาสนาประจำชาติ

บางรัฐก็จำเป็นต้องรักษาสามัคคีด้วยการไม่ให้มีศาสนา

ประจำชาติ ยกตัวอย่างเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้งที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาเดียวกัน แต่เมื่อประกาศอิสรภาพตั้งเป็นประเทศในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ (ค.ศ. ๑๗๗๖) แล้วต่อมาก็ได้ตราบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญว่า ไม่ให้ยก (สถาบัน)ศาสนาใด ขึ้นเป็นศาสนาที่รัฐบาลสถาปนา คือไม่มีสถาบันศาสนาใดเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งตีความตามกันมาว่า ให้รัฐกับศาสนาแยกต่างหากจากกัน หรือรัฐกับสถาบันสงฆ์อยู่คนละส่วน (เรียกว่า separation of Church and State)

สาเหตุสำคัญที่ประเทศอเมริกาไม่ให้ยกศาสนาใดศาสนาหนึ่งขึ้นเป็นศาสนาประจำรัฐ ก็เพราะว่าคนอเมริกันได้ผ่านประสบการณ์อันขมขื่นทางศาสนาจากทวีปยุโรป กล่าวคือ ชาวอเมริกันจำนวนมาก เป็นผู้ประสบภัยจากการกดขี่ข่มเหงระหว่างศาสนิกในศาสนาเดียวกันแต่ต่างนิกายในทวีปยุโรป จึงอพยพหลบหนีเอาชีวิตรอด มาตั้งถิ่นฐานใหม่ในทวีปอเมริกา แม้กระนั้น เมื่อตั้งประเทศใหม่ของตนขึ้นได้แล้ว ศาสนิกทั้งหลายในศาสนาเดียวกันนั้น ซึ่งมีหลายนิกาย ต่างก็หวาดกลัวกันว่า ถ้านิกายอื่นได้รับการสถาปนาจากรัฐ นิกายของตนจะประสบฐานะด้อยต่ำ หรือต้องเผชิญชะตากรรมที่เดือดร้อนลำบาก ดังบทเรียนที่ได้ประสบมาแล้ว

ในทวีปยุโรปก่อนอพยพจึงต่างก็พยายามเกยแยงไม่ยอมกัน สาเหตุระหว่างศาสนาเดียวกันแต่ต่างนิกายนี้มีถึง ๓ ข้อ และมีเหตุผลอื่นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งก็เป็นบทเรียนทางศาสนา จากยุโรปเช่นเดียวกัน คือ ความตื่นตัวทางปัญญาจากการที่ วิทยาศาสตร์เจริญขึ้น ได้บั่นทอนความเชื่อแบบบังคับศรัทธา ที่ต้องยอมตามคำบงการจากสวรรค์ให้เสื่อมคลายลง ชนชาติใหม่ที่นิยมอิสระเสรีภาพ จึงมองเห็นเหตุผลและโอกาสอันสมควรที่จะปลดปล่อยกิจการของรัฐจากอิทธิพลครอบงำของศาสนจักร

สรุปว่า ประเทศสหรัฐไม่มีศาสนาประจำชาติ เพราะไม่มีเอกภาพทางศาสนา ถ้าจะให้มีความศาสนาประจำชาติ ก็ต้องยกนิกายใดนิกายหนึ่งขึ้นเป็นใหญ่ เมื่อยกนิกายหนึ่งขึ้นเป็นใหญ่ ก็จะทำให้เกิดแตกสามัคคีกันขึ้น การมีศาสนาประจำชาติก็จะกลายเป็นการทำให้เกิดความไม่สามัคคี ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเลียง โดยรักษาความสามัคคีด้วยการไม่มีศาสนาประจำชาติ

อย่างไรก็ตาม ประเทศสหรัฐอเมริกาก็ยังคงต้องการให้ศาสนาซึ่งเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ช่วยทำให้เกิดความสามัคคีอยู่นั่นเอง ในเมื่อศาสนิกชนแบ่งแยกเป็นหลายนิกายนัก จะอาศัยศาสนาที่เป็นสถาบันอย่างรูปธรรมช่วยสร้าง

ความสามัคคีนั้นก็ได้ จึงต้องหาวิธีอย่างอื่น ในที่สุดก็หาทางออกได้ โดยยกเอาตัวศาสนาที่เป็นนามธรรมขึ้นมาสถาปนาเป็นหลักของชาติ ทำนองยกเป็นศาสนาประจำชาติ กลาย ๆ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ (ค.ศ. ๑๙๕๔) รัฐสภาอเมริกัน ได้มีมติให้เพิ่ม คำว่า under God เข้าต่อท้ายคำว่า one nation ในคำปฏิญาณธงของอเมริกาเป็น one nation under God (ประเทศอเมริกาเป็นประชาชาติอันหนึ่งอันเดียวภายใต้องค์พระผู้เป็นเจ้า) และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ (ค.ศ. ๑๙๕๖) รัฐสภาอเมริกันก็ได้มีมติยกข้อความ In God We Trust (เรามอบชีวิตฝากจิตใจไว้ในองค์พระผู้เป็นเจ้า) ขึ้นเป็นคำขวัญของชาติ (national motto)

ในประเทศไทยนี้ พระพุทธศาสนาได้พิสูจน์ตัวเองมาแล้วตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนานว่า พุทธศาสนิกชน นอกจากมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นอันเดียวกันในหมู่พวกตนแล้ว ก็ยังอยู่ร่วมกันด้วยดีกับศาสนิกชนในศาสนาอื่นๆ โดยมีไมตรีจิตมิตรภาพตามฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ไม่เคยมีการเบียดเบียนข่มเหงศาสนา หรือศาสนิกชนพวกอื่น ไม่ต้องพูดถึงศาสนิกชนต่างนิกายในพระพุทธศาสนาด้วยกัน ซึ่งมีแต่ไมตรีและความสัมพันธ์ในทางช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เคยมีปัญหาความขัดแย้งใดๆ เลย นอกจาก

ข้อเห็นแย้งทางปัญญาซึ่งก็แก้ไขไปตามวิธีการแห่งปัญญาที่เป็นทางแห่งสันติโดยแท้

ด้วยเหตุนี้ การที่ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จึงเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่ประชาชนชาวไทยทั่วทั้งหมด โดยก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในประชาคนส่วนใหญ่พร้อมทั้งไม่เสียสามัคคีต่อคนกลุ่มน้อย มีแต่ไมตรีจิตมิตรภาพ และความมีน้ำใจที่แผ่ออกไปกว้างขวางทั่วผืนแผ่นดิน

พระพุทธศาสนาเป็นหลักการที่ช่วยดำรงรักษา เสรีภาพในการนับถือศาสนา

ในสังคมไทย ตลอดประวัติศาสตร์ของการนับถือพระพุทธศาสนา เสรีภาพทางศาสนาเป็นสิ่งที่มีความหมาย เป็นไปเอง เป็นลักษณะของสังคมที่ถ่ายทอดกันมาโดยไม่ต้องรู้ตัว สืบเนื่องมาจากหลักการของพระพุทธศาสนา ที่เชิดชูเสรีภาพในการใช้ปัญญา โดยไม่มีการบังคับศรัทธา เพราะฉะนั้น ในประวัติของชนชาติไทยจึงไม่ต้องมีการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพในการนับถือศาสนา อย่างที่ได้เกิดขึ้นเป็นเรื่องรุนแรงมากในหลายประเทศ

นอกจากชาวพุทธจะอยู่ร่วมด้วยดีกับศาสนิกชนของศาสนาอื่นๆ ที่มีอยู่แล้ว แม้เมื่อมีลัทธิศาสนาใหม่ๆ เข้ามาจากภายนอก ก็ได้พบการต้อนรับอย่างดี และเปิดโอกาสหรือถึงกับช่วยเหลือเพื่อให้มีการเผยแพร่โดยสะดวกด้วยซ้ำ

ในหลายสังคม แม้เพียงขันติธรรม (tolerance) ต่อกันระหว่างศาสนาก็เป็นสิ่งที่ได้มาแสนยาก แต่สำหรับสังคมไทย ชาวพุทธมิใช่มีเพียงขันติธรรม (tolerance) เป็นปกติธรรมดา

เท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์เชิงบวก คือถึงกับช่วยเหลือเอื้อเพื่อเกื้อกูล หรือประสานร่วมมือ ด้วยเมตตากรุณาเลยทีเดียว ดังนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายอยู่เป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ จึงกลายเป็นปัจจัยและเป็นสื่อที่ช่วยให้ศาสนาต่างๆ ที่แตกต่างกันหลากหลายสามารถอยู่ร่วมกันด้วยดี

มองในแง่นี้ ถ้าไม่มีพระพุทธศาสนาคอยเอื้ออยู่ หรือไม่ มีพระพุทธศาสนาเป็นบรรยากาศทั่วไปของสังคมที่คอยช่วยประสานไว้ ความขัดแย้งระหว่างศาสนาต่างๆ จะมีโอกาสเกิดได้มากขึ้นๆ เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประชาชนส่วนใหญ่ จึงเป็นเครื่องช่วยรักษาเสถียรภาพทางศาสนา และช่วยส่งเสริมให้ศาสนาต่างๆ อยู่ร่วมกันด้วยดี

เรื่องที่สังคมชาวพุทธไทยมีใจกว้าง เอื้อโอกาสแก่ลัทธิศาสนาทั้งหลาย ทั้งที่มีอยู่แล้วภายใน และที่เข้ามาใหม่จากภายนอกนี้ เป็นที่ทราบชัดกันเป็นอย่างดีแก่คนต่างชาติ โดยเฉพาะนักเผยแผ่ศาสนาจากตะวันตก ตั้งแต่ก่อนที่ประเทศเหล่านั้นจะได้รู้จักเสถียรภาพทางศาสนา ดังจะเห็นว่า ฝรั่งเศสที่เข้ามาเมืองไทย จะเป็นราชทูต บาทหลวง พ่อค้าหรือทหารก็ตาม ไม่ว่าในสมัยอยุธยาก็ตาม ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ตาม ต่างออกปาก แสดงความชื่นชมหรือประทับใจในเรื่องนี้ไว้

ในที่นี้จะไม่ยกคำพูดของคนไทยที่กล่าวถึงตนเองมาอ้างเลย แต่จะนำเอาคำพูดหรือบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่บาทหลวง มิซซันนารี และคนชาติตะวันตกอื่นๆ ได้พูดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้มาแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่าง

ในจดหมายเหตุการณ์เดินทางของพระสังฆราชแห่งเบริธ ประมุขมิสซัง สุ่อานาจักรโคจีนจีน (กรมศิลปากร, ๒๕๓๐) ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งสมัยอยุธยา บาทหลวง ฌอง เดอ บูร์ช ได้บันทึกไว้ตอนหนึ่ง (หน้า ๕๒) ว่า

“ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะมีประเทศใดในโลก ที่มีศาสนาอยู่มากมาย และแต่ละศาสนาสามารถปฏิบัติพิธีการของตนได้อย่างเสรีเท่ากับประเทศสยาม”

และอีกตอนหนึ่งว่า (หน้า ๕๒)

“ความคิดของชาวสยามที่ว่าทุกศาสนาดี ดังนั้นพวกเขาจึงไม่แสดงตนเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาอื่นใด หากศาสนานั้นๆ สามารถยืนหยัดอยู่ได้ภายในกฎหมายของรัฐ”

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ก็เช่นเดียวกัน ในหนังสือ บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม (กรมศิลปากร, ๒๕๒๔) โดย มุขนายก ฌอง แบปติสต์ ปาลเลอกัวซ์ ก็ได้เขียนไว้ว่า

“นับแต่โบราณกาล ผู้ปกครองของไทยมี
เจตนารมณ์อันดีงามที่จะปล่อยให้แต่ละชาติ
ปฏิบัติพิธีการทางศาสนาของตนได้อย่างเสรี”

และ ท่านยังได้เล่าตัวอย่างเหตุการณ์ประกอบไว้ด้วย
อันแสดงว่า

“ . . . นี้เองคือเสรีภาพในส่วนที่เกี่ยวกับการ
นับถือศาสนา อันเป็นสิ่งที่คนทั้งหลายได้
ชื่นชมกันอยู่ในราชอาณาจักรแห่งนี้”

น่าสังเกตว่า เมื่อมองกลับเข้าไปที่จิตใจของบาทหลวง
หรือนักเผยแพร่ศาสนาจากตะวันตกเหล่านี้ เขากลับมีความ
รู้สึกที่ตรงข้ามกับคนไทย คือเขาเดินทางเข้ามาพร้อมด้วย
ความรู้สึกไม่ดีไม่งามที่ตั้งไว้ก่อนแล้วต่อพระพุทธศาสนา
โดยจะพูดถึงด้วยถ้อยคำเรียกหรือเอ่ยอ้างอย่างดูถูกดูหมิ่นเช่น
ในหนังสือ *รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์
ชุดที่ ๒* (กรมศิลปากร, ๒๕๓๕) หน้า ๓๑ คณะบาทหลวง
เยซุอิต ซึ่งเดินทางมาโดยพระราชโองการของพระเจ้าหลุยส์ที่
๑๔ ใน พ.ศ. ๒๒๒๙ กล่าวถึงพระพุทธศาสนาโดยใช้คำเรียกว่า
“ศาสนาป่าเถื่อน” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๕) หรืออย่างใน
หนังสือชุดเดียวกันนั้น *ชุดที่ ๑* หน้า ๖๖ ศาสนาจารย์ คาร์ล
ออกัสตัส ฟรีดริค กุตสลาฟฟ์ ซึ่งเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในราว

พ.ศ. ๒๓๗๑ ก็จัดพระพุทธศาสนาเข้าในคำเรียกว่า “ศาสนาจอมปลอม”

เรื่องความรู้สึกที่ดีของคนไทยต่อศาสนาอื่นนั้นเป็นเรื่องที่ฝรั่งนักเผยแพร่ศาสนาทราบกันดีและพูดถึงบ่อยมาก ขอยกตัวอย่างมาอีก เช่น ในประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๙ ภาคที่ ๓๒ (คุรุสภา, ๒๕๐๘) มีบันทึกของบาทหลวงเดอซัวซี ตอนหนึ่ง (หน้า ๒๔๙) ว่า

“จริงอยู่ จนถึงเวลาปัจจุบันนี้ พวกมิชชันนารี ยังไม่ได้ทำการใหญ่โตในเมืองไทยอย่างใด พวกไทยมีนิสัยอ่อนน้อม ไม่ชอบการโต้เถียง และโดยมากเชื่อเสียว่า ศาสนาทุกศาสนาเป็น คำสั่งสอนที่ดีทั้งนั้น”

ทั้งที่มองเห็นความรู้สึกที่ดีของคนไทย แต่นักเผยแพร่ศาสนาเหล่านั้น ก็หาได้มองดีตอบต่อพุทธศาสนาไม่ และมักพูดแสดงความรู้สึกที่ไม่ดี อย่างที่หนังสือรวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ (กรมศิลปากร, ๒๕๓๒) หน้า ๖๗ ศาสนาจารย์ กุตสลาฟฟ์ (สมัย ร.๓) เขียนไว้อีกว่า

“ถึงแม้ว่าจริงๆ แล้ว ประเทศสยามเปิด โอกาสให้กับทุกๆ ศาสนา แต่ศาสนาพุทธก็

ยังคงเป็นศาสนาประจำชาติ และสถาบันของ
รัฐทั้งหมด ได้ให้การสนับสนุนความเชื่อที่ผิดๆ
นี้ . . . พวกเราได้รับอนุญาตให้ไปแสดง
ธรรมที่วัดในพุทธศาสนา . . .”

นอกจากตั้งความรู้สึกไม่ดีมาแล้ว ฝรั่งเศสเหล่านี้ ก็ยังตั้ง
เจตนาไม่ดีในการที่จะปฏิบัติต่อไปด้วย คือคิดหาทางทำลาย
พระพุทธศาสนาเสียเลย ดังใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒๓*
ภาคที่ ๔๐ (ครุสกา, ๒๕๑๑) หน้า ๒๒๗ พิมพ์บันทึก
จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสไว้ว่า

“ถ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ทรงชักชวนแล้ว
สมเด็จพระนารายณ์ก็คงจะหันเข้าหาศาสนา
โรมันคาทอลิก เป็นแน่ ถ้าการเป็นได้เช่นนี้
จริงแล้ว จะเป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้า
หลุยส์สักเพียงไร เพราะในเวลาพระองค์ได้
ทรงจัดการศาสนาในพระราชอาณาเขตของ
พระองค์ ยังได้ทรงจัดการทำลายศาสนาอัน
ไม่ดีในแผ่นดินฝ่ายตะวันออก ซึ่งนับว่าเป็น
ประเทศที่เจริญที่สุดอยู่แล้ว”

แม้ว่าทางฝ่ายศาสนาที่เข้ามาเผยแพร่นี้จะตั้งความรู้สึก
ที่ไม่ดีไว้ และมีเจตนาร้ายต่อพระพุทธศาสนาอย่างนี้ ถ้าไม่

ถึงกับแสดงออกเป็นเหตุการณ์ร้าย คนไทยก็ไม่ตั้งจิตคิดร้ายตอบ และคงเอื้อเฟื้อต่อไปตามปกติ

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บาทหลวงได้รับการอุปถัมภ์ในการเผยแพร่ศาสนาอย่างเต็มที่ ดังจะเห็นตัวอย่าง เช่นที่บันทึกไว้ใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๖ ภาคที่ ๒๗* (คุรุสภา, ๒๕๐๗) หน้า ๒๖-๒๗ ว่า

“ . . . อนุญาตให้บาทหลวง มิชชันนารี เทศน์สั่งสอนศาสนาได้โดยไม่ต้องมีใครห้ามปรามขัดขวางอย่างใด และอนุญาตให้พวกมิชชันนารี ได้สอนหนังสือรักษาพยาบาลโรคต่างๆ และรับคนเข้ารับได้ทั่วพระราชอาณาจักร โดยอยู่ในความปกครองและอุคหนุนของพระเจ้าแผ่นดิน การที่ได้อนุญาตเช่นนี้ มีแต่ข้อห้ามอย่างเดียวเท่านั้น คือห้ามมิให้บาทหลวงมิชชันนารี สอนการอย่างใด อันจะทำให้ราษฎรพลเมืองกลับใจทรยศ หรือคิดร้ายต่อรัฐบาล และกฎหมายของบ้านเมือง . . . ”

ความที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงใกล้ชิดและเอื้อเฟื้อต่อคณะบาทหลวงนั้น เป็นเหมือนที่บาทหลวงเดอซัวซี บันทึกไว้ ปรากฏใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๙ ภาคที่ ๓๒*

(คุรุสภา, ๒๕๐๘) หน้า ๒๕๑ ว่า

“พระเจ้ากรุงสยามโปรดให้สร้างโบสถ์ และ
จะโปรดพระราชทานสิทธิพิเศษให้แก่ศาสนา
ในพระที่นั่งที่ประทับมีไม้กางเขนอันหนึ่ง
และทรงอ่านคัมภีร์ของศาสนาที่ มองซิเออร์
เดอเมเตโลโปลิศได้แปลความเป็นภาษาไทย”

ความมีเมตตาการุณย์เอาพระทัยใส่ทะนุบำรุงกิจการ
ของคณะผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ และสนพระทัยศึกษาหลัก
ศาสนา ของพระมหากษัตริย์ไทยอย่างนี้ ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลก
ประหลาดสำหรับพระพุทธศาสนา และไม่มีหลักการทางพระ
พุทธศาสนาห้ามปรามขัดขวาง กลายเป็นเรื่องแปลกสำหรับ
บาทหลวงทั้งหลาย ซึ่งทำให้ท่านเหล่านั้นเข้าใจเอาว่า สม
เด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงมีพระทัยเอนเอียงไปในทางที่
จะนับถือคริสต์ศาสนา

ในวงการบาทหลวงและข้าราชการฝรั่งเศสที่เข้ามาเมือง
ไทยสมัยนั้น ย่อมทราบกันดีว่า การที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
เจริญพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา นั้น ทรงมีวัตถุประสงค์
ยิ่งใหญ่อยู่ที่การเผยแผ่คริสต์ศาสนา ดังในประชุมพงศาวดาร
เล่ม ๑๖ ภาคที่ ๒๗ (คุรุสภา, ๒๕๐๗) หน้า ๗๔-๗๙ กล่าว
ถึงคำสั่งที่เสนาบดีฝรั่งเศสมอบไว้แก่มองซิเออร์ เดฟาซ์ ผู้ได้

รับหน้าที่เป็นจอมพลผู้บังคับการค่าย และกองทัพบก ซึ่งบอกชัดเจนในความประสงค์ ๒ ข้อ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ว่า

“ . . . และการทั้งหลายทั้งปวง จะเป็นการสำเร็จตามพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ก็ด้วยผลการค้าขายได้ตั้งเป็นหลักเป็นฐาน แล้วก็จริงอยู่ แคมองซิเออร์ เดฟาช ก็ควรจะทราบไว้ว่าข้อสำคัญที่ทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระราชดำริจะให้ชาวฝรั่งเศสไปอยู่โดยมั่นคงถาวรในเมืองไทยนั้น ก็เพราะมีพระราชประสงค์จะให้การศึกษาได้แพร่หลายเจริญยิ่งขึ้นไปด้วย”

เสนาบดีฝรั่งเศสได้มีคำสั่งเนือความคล้ายกันนี้แก่มองซิเออร์ ลาลูแบร์ ซึ่งเป็นอัครราชทูตมีหน้าที่ไปพูดทางโปลิติก และไปจัดการทางศาสนา และแก่มองซิเออร์ เซเบเรต์ หัวหน้าราชทูตอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่โดยเฉพาะที่จะไปจัดในเรื่องค้าขาย โดยให้ทั้งสองท่าน

“เป็นธุระตรวจตราดำริว่า จะจัดการอย่างไร จึงจะเหมาะเพื่อให้ได้สมพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสที่ทรงดำริไว้ในข้อ

สำคัญ ๒ ข้อ กล่าวคือให้ศาสนาคริสต์ยืนได้
แพร่หลายไปทั่วทิศฝ่ายตะวันออก และให้
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ได้ทำการค้า
ขายในฝ่ายทิศตะวันออกทั่วไปด้วย”

การที่บรรดาบาทหลวงฝรั่งเศสมั่นใจว่า พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีพระทัยพร้อมที่จะรับนับถือคริสต์ศาสนานี้ ก็ได้เป็นเหตุให้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ส่งราชทูตเดอ โชมองนำพระราชสาสน์มากราบทูลอัญเชิญให้ทรงเข้ารีต ดังที่ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๙ ภาคที่ ๓๒ (กรุงสภ, ๒๕๐๘) หน้า ๒๐๒ แสดงจดหมายเหตุเขียนโดยบาทหลวงเดอซัวซีว่า

“ต่อได้อ่านพระราชสาสน์ของพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสแล้วพระเจ้ากรุงสยามจึงได้ทรงทราบว่
ที่ได้แต่งราชทูตมาใหญ่โตในครั้งนี้ไม่มีความ
ประสงค์อย่างใดนอกจากจะต้องการให้พระ
เจ้ากรุงสยามได้กลับนับถือศาสนาคริสต์ยืน
เท่านั้น”

แม้จะไม่ได้มีพระราชประสงค์อย่างที่ฝ่ายฝรั่งเศสเข้าใจ แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ไม่ได้ทรงตอบปฏิเสธโดยตรง แต่ทรงตอบด้วยพระราชปริชาญาณ โดยอ้างหลักการของคริสต์ศาสนานั้นเองว่า พระเป็นเจ้าทรงสร้างสรรพบันดาล

สิ่งทั้งหลายและการตั้งปวง การที่มีความนับถือศาสนาต่าง
กันอยู่นี้ คงจะเป็นพระประสงค์ขององค์พระเป็นเจ้า ฉะนั้น
การที่พระองค์จะเข้ารีตนั้น ก็มอบถวายสุดแต่องค์พระเป็น
เจ้าจะตัดสินใจจัดสรรให้เป็นไป และมีได้ขัดเคืองพระราช
หฤทัยในเรื่องนี้ และได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงคณะนักเผยแผร์
ศาสนาคริสต์มากขึ้นต่อไป

ในประชุมพงศาวดารเล่ม ๑๙ ภาค ๓๒ นั้นเองหน้า ๑๔๙
ได้กล่าวถึงข้อเขียนที่มองซิเออร์ วาเซ รวบรวมไว้ ตอนหนึ่งว่า

“พระสังฆราชฝรั่งเศส ซึ่งได้ประสาทพรพระ
เป็นเจ้า ก็ได้เอาเมืองไทยเป็นท่ามกลาง
สำหรับคณะบาทหลวงทั่วไป และได้พยายาม
แผ่พระธรรมของพระเยซูเจ้าได้แพร่หลายทั่ว
ไป”

มองซิเออร์ ลาลูแบร์ ได้เขียนไว้ในหนังสือของตน ซึ่ง
ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๖ ภาคที่ ๒๗ หน้า ๖๒ ได้นำมา
พิมพ์เป็นเชิงอรรถไว้ว่า

“... เหตุใดเราจึงอุตสาห์ข้ามน้ำข้ามทะเลตั้ง
๖,๐๐๐ ไมล์ สำหรับจะไปชักชวนประเทศ
อินเดีย ประเทศสยาม ประเทศจีน และญี่ปุ่น
ให้ถือศาสนาคริสต์เสียเล่า... บางทีพวกไทย

ก็ฟังคำสั่งสอนพวกบาทหลวงก็มีเป็นบางครั้ง
บางครั้ง และอนุญาตให้พวกบาทหลวงสร้าง
วัดและสอนศาสนาตามหน้าที่ของเขาได้
ความจริงจะว่าใครใจดี เขาหรือเรา”

ในเรื่องนี้ นายพล ฟอรั้ง ได้เขียนบันทึกความจำไว้
ปรากฏในประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ ภาคที่ ๘๐ (ครุสกา,
๒๕๒๗) หน้า ๙๔ ว่า

“ความจริงพระนารายณ์มหาราช ไม่เคยมีพระ
ราชดำริเช่นนั้นเลย พระเจ้าอยู่หัวของเราทรง
เชื่อว่า พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยทรง
มีพระราชศรัทธาที่จะทรงเข้ารับจริง จึงทรง
แต่งตั้งเซวาลิเออร์ เดอ โซมองต์ เป็นราชทูต
มาเชื่อมทางพระราชไมตรีกับพระนารายณ์
มหาราช”

เซวาลิเออร์ เดอ ฟอรั้ง นี้ เป็นนายทหารฝรั่งเศสที่เข้า
มากองครืออยุธยา ในคณะของราชทูตเดอ โซมอง และได้อยู่
รับราชการในเมืองไทย ได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลเรือ
และผู้บัญชาการทหารบก มีบรรดาศักดิ์เป็นออกพระศักดิ์
สงคราม และได้ไปเป็นผู้บัญชาการทหารที่ป้อมเมืองบางกอก
ต่อมา ได้เดินทางกลับไปรับราชการอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

เซวาลิเออร์ เดอ ฟอร์บัง ได้เขียนบันทึกความจำไว้ เป็นจดหมายเหตุฟอร์บัง อยู่ในประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ ภาคที่ ๘๐ (ครุสภา, ๒๕๒๗) เมื่อกลับไปฝรั่งเศสแล้ว ครั้งหนึ่ง พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เล่าเรื่องศาสนาของประเทศไทย และได้รับสั่งถามว่าคณะผู้สอนศาสนาทำการได้ผลมากเพียงไร และชักชวนคนไทยเข้ารีตได้มากเท่าไร (หน้า ๑๙๓) ซึ่งฟอร์บังได้กราบทูลว่า

“ผู้ส่งสอนศาสนาชักชวนคนไทยเข้ารีตไม่ได้สักคนเดียว”

ต่อมา ฟอร์บัง ได้ไปสนทนากับแปร์ เดอะ ลาเชส (Père de La Chaise เป็นบาทหลวงใหญ่ผู้ทำหน้าที่รับสารภาพบาปประจำพระองค์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔) ซึ่งก็ได้ถามว่า ผู้ส่งสอนศาสนาได้ทำกิจการสำเร็จผลเพียงไร ฟอร์บัง ได้เล่าความตามที่ได้กราบทูลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และเติมความว่า (หน้า ๑๙๗-๒๐๐)

“ที่ทำให้คริสต์ศาสนาแผ่ไพศาลไปไม่ได้เร็วนั้น ต้องโทษจรรยาวัตรของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมี ความอดทนและเคร่งครัดมาก พระภิกษุสงฆ์เหล่านี้ไม่เสพสุรามรัย ฉันท์แต่ของที่คนใจบุญถวายเป็นวันๆ ไปเท่านั้น ของที่ได้มากเกินไป

ความจำเป็นก็บริจาคแก่คนจน ไม่เก็บไว้
สำหรับวันรุ่งขึ้นเลย . . .

“ . . . ตามปรกติใจความของพระธรรม
เทศนานั้นแนะนำให้คนทำบุญ จึงทั่วพระราช
อาณาจักนั้นมีคนใจบุญมากมาย เพราะฉะนั้น
เราจะไม่แลเห็นคนที่จนถึงต้องขออาหารมา
รับประทาน

“ . . . ธรรมจรรยาของเขาเลิศกว่าของเรามาก
เขาหานับถือผู้สั่งสอนศาสนาของเราไม่
เพราะว่าผู้สั่งสอนศาสนาไม่เคร่งครัดทำพระ
ภิกษุสงฆ์

“เมื่อผู้สั่งสอนศาสนาของเราแสดงคริสต์ธรรม
คนไทยซึ่งเป็นคนว่านอนสอนง่าย นั่งฟัง
ธรรมปริยายนั้นเหมือนฟังคนเล่านิทานให้เด็ก
ฟัง ความพอใจของเขานั้น ไม่ว่าจะสอน
ศาสนาใดก็ชอบฟังทั้งนั้น . . . ”

“พระภิกษุสงฆ์ไม่เถียงเรื่องศาสนากับผู้หนึ่ง
ผู้ใดเลย เมื่อมีคนยกคริสต์ศาสนาหรือศาสนา
ใดๆ มาพูดกับท่าน ท่านก็เห็นว่าดีทั้งนั้น ถ้า
มีคนมาปรักปรำพระพุทธศาสนา ท่านก็ตอบ

อย่างเย็นใจว่า เมื่ออาตมภาพเห็นว่าศาสนาของท่านเป็นศาสนาที่ดี เหตุไรท่านจึงไม่เห็นว่าเป็นพระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาที่ดีเหมือนกันเล่า . . .”

ในประเทศไทยนี้แม้จะเคยมีผู้พยายามยกตัวอย่างกรณีที่ดีเหมือนว่าเป็นการบีบคั้นข่มขู่ศาสนิกชนในศาสนาอื่นขึ้นมาเอื่อยอ้าง แต่เมื่อพิจารณาโดยใกล้ชิด ก็เห็นชัดว่าเป็นกรณีที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาการเมืองการปกครอง ที่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ เป็นการละเมิดข้ออนุญาตอย่างที่สุดแด่พระนารายณ์มหาราชทรงกำหนดไว้ ดังที่อ้างแล้วข้างต้น (อนุญาตให้บาทหลวง มิชชันนารี เทคนิกสั่งสอนศาสนาได้โดยไม่ต้องมีใครห้ามปรามขัดขวางอย่างใด . . . มีแต่ข้อห้ามอย่างเดียวเท่านั้น คือห้ามมิให้ . . . สอนการอย่างใด อันจะทำให้ราษฎรพลเมืองกลับใจทรยศ หรือคิดร้ายต่อรัฐบาล และกฎหมายของบ้านเมือง) หรือเป็นการฝ่าฝืนละเมิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ (ขอให้พิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพระเพทราชา ท้ายแผ่นดินพระเจ้าตากสิน และปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า) โดยที่ในบางครั้งก็มีกรณีที่นักเผยแพร่ศาสนาได้ตีเตียนกล่าวร้ายต่อพระพุทธรศาสนาไว้ก่อน มาเป็นข้อผสม ซึ่งคงต้องยกให้เป็นเรื่อง

วิสัยของจิตใจปุถุชน ที่มีความยึดมั่นรักใคร่หวงแหนในสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นของตนซึ่งแสดงออกมาบ้างเป็นบางครั้งบางคราว อย่างไรก็ตามก็ดี ข้อที่สำคัญก็คือ ไม่มีหลักคำสอนใด ๆ ในพระพุทธศาสนาที่จะยกขึ้นอ้างอิงเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เกิดการเบียดเบียนขึ้นได้ ไม่ว่าในกรณีใด ๆ และเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับกรณีร้ายแรงซึ่งเกิดขึ้นในที่มากมายหลายแห่งในประเทศชาติศาสนาอื่นๆ ที่ศาสนิกชนอ้างหลักศาสนาขึ้นมารบราฆ่าฟันทำร้ายกันอย่างรุนแรง เป็นสงครามใหญ่ก็มีหลายครั้ง ไม่ว่าจะระหว่างศาสนิกต่างศาสนา หรือศาสนิกในศาสนาเดียวกันแต่ต่างนิกาย ก็ตาม ก็ให้เห็นได้ว่า กรณีขัดแย้งบีบคั้น ที่มีเพียงประปรายในประเทศไทยนั้น เป็นเรื่องเล็กน้อยอย่างไม่อาจยกขึ้นมาเปรียบเทียบกับเขาได้เลย

ปัจจุบัน ทั่วโลกติดต่อกันง่ายตายเหมือนเป็นชุมชนอันเดียว ในสภาพเช่นนี้ ถ้าศาสนาต่างๆ ยังมีท่าทีความรู้สึกและพฤติกรรมดูหมิ่นดูแคลนเป็นปฏิปักษ์ต่อกันและกัน และมีหลักการแห่งการบังคับศรัทธาเป็นพื้นฐาน ก็ย่อมจะมีการกีดกันเบียดเบียนบีบคั้นตลอดจนกำจัดกันระหว่างศาสนาอยู่ต่อไป และในสภาพเช่นนั้นพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ไม่มีความรุนแรง ก็ยากที่จะดำรงรอดอยู่ได้ โลกจึงต้องการศาสนาที่มีลักษณะเชื่อมประสานและมีหลักการที่

เอื้อต่อเสรีภาพ

ปรากฏว่า โลกทุกวันนี้ยังเต็มไปด้วยปัญหาความขัดแย้งรบราฆ่าฟันกันระหว่างหมู่ชนที่นับถือศาสนาต่างกัน โลกจึงนับวันจะต้องการศาสนาที่มีลักษณะเชื่อมประสานอย่างนั้นมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สันติสุขของโลกดำรงอยู่ได้

พระพุทธศาสนามีท่าทีความรู้สึกที่ดีและได้แสดงความเอื้อเพื่อต่อศาสนาอื่นทุกศาสนาตลอดมา จนกระทั่งแม้แต่นักเผยแพร่ศาสนาอื่นที่มีท่าทีไม่เป็นมิตรก็ยังยอมรับ ทั้งเป็นศาสนาที่ยึดถือหลักการแห่งเสรีภาพในการใช้ปัญญาอีกด้วย ดังนั้น การที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จึงทำให้มั่นใจได้ว่า นอกจากพระพุทธศาสนาเองจะดำรงอยู่ได้แล้ว ก็จะช่วยให้ศาสนาอื่น ๆ ทั้งหลายอยู่ร่วมกันได้ด้วยดีในบรรยากาศแห่งความมีเสรีภาพทางศาสนาด้วย

โดยนัยดังกล่าวมา การที่ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จึงเท่ากับเป็นการยกหลักการแห่งเสรีภาพในการนับถือศาสนาขึ้นมาสถาปนาไว้ ซึ่งเป็นฐานที่ค้ำจุนช่วยให้ไม่มีการเบียดเบียนกันทางศาสนา และเสริมสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้ศาสนาต่าง ๆ ทั้งหลายดำรงอยู่และดำเนินกิจการกันไปได้อย่างดีโดยสงบสุข

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันคู่ชาติไทย

ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า นับแต่ประเทศไทยได้มีประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องชัดเจนเป็นของตนเอง คนชาติไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมาโดยตลอด กิจกรรมและเหตุการณ์สำคัญต่างๆ มากมายในบ้านเมือง เป็นเรื่องราวของพระพุทธศาสนา เกี่ยวข้องกับวัดวาอาราม หรือมิฉะนั้นก็ผสมผสานกับคติทางพระพุทธศาสนา จนกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา หรือประวัติศาสตร์ของชาติไทยก็เป็นประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาด้วย

แม้ในยุคปัจจุบันก็ยังมีคำขวัญที่ถือกันต่อ ๆ มาว่า ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ อันเป็นความหมายที่แสดงโดยสีทั้งสามของธงไตรรงค์ ซึ่งเป็นธงชาติของไทย และเป็นเครื่องยืนยันถึงการที่ได้ถือว่า ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทั้งสามนั้น เป็นสถาบันหลักของประเทศที่ดำรงอยู่คู่เคียงกัน โดยเฉพาะศาสนา หรือ ศาสนานั้น ย่อมหมายถึง พระพุทธศาสนา ดังหลักฐานจากบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ผู้ทรงออกแบบ

ธงไตรรงค์นั่นเอง คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งได้ทรงกำหนดไว้ให้สีธงแต่ละสีเป็นสัญลักษณ์ของสถาบัน
ทั้งสามที่กล่าวแล้วนั้น ดังปรากฏในหนังสือ *ดุสิตสมิต ฉบับ
พิเศษ ๒๕๖๑* หน้า ๔๒ ว่า

ขอรำรำพรรณบรรยาย

ความคิดเครื่องหมาย

แห่งสีทั้งสามงามถนัด

ขาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์

หมายพระไตรรัตน์

และธรรมะคุ้มจิตไทย

แดงคือโลหิตเราไชวี

ซึ่งยอมสละได้

เพื่อรักษะชาติศาสนา

น้ำเงินคือสีโสภာ

อันจอมประชา

ธ โปรดเป็นของส่วนองค์

จักรีวเป็นทิวไตรรงค์

จึงเป็นสีธง

ที่รักแห่งเราชาวไทย

ตามหลักการแห่งสถาบันหลัก และสัญลักษณ์ของธง

ไตรรงค์นี้ เมื่อขยายความออกไป ย่อมได้ความหมายในส่วนของพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำพระมหากษัตริย์ไทย การที่ถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักคู่ชาติบ้านเมืองนี้ ได้เป็นมาตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนาน จะเห็นได้จากหลักฐานที่สำคัญยิ่ง คือ พระราชดำรัสขององค์พระมหากษัตริย์ในทุกยุคทุกสมัย ดังตัวอย่างที่จะยกมาอ้าง

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงสุโขทัย ได้บรรยายตอนหนึ่ง ปรากฏอยู่ในหนังสือ *ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑* (กรมศิลปากร, ๒๕๑๙) หน้า ๑๗ ว่า

“...พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าท่วยปั๋วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว...”

ในคราวที่คณะทูตพิเศษของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาแจ้งการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอัญเชิญพระองค์ให้เข้ารีตเป็นคาทอลิก พระองค์ได้ตรัสตอบผ่านมองซิเออร์ ฟอลคอน

พระราชดำรัสครั้งนี้ แสดงถึงความที่ทรงมั่นคงในพระพุทธศาสนา โดยที่พร้อมกันนั้น ก็ทรงมีพระทัยกว้างขวางตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เอื้ออำนวยเสรีภาพทางศาสนา และทรงมีพระปรีชาญาณในการนำเอาหลักการของศาสนา มาใช้สื่อสารรักษาพระราชไมตรี โดยไม่ต้องทรงตอบปฏิเสธโดยตรง พระราชดำรัสนี้ปรากฏในหนังสือ *ประชุมพงศาวดารเล่ม ๒๔ ภาคที่ ๔๑* (คุรุสภา, ๒๕๑๑) หน้า ๑๔๑-๑๔๒ ตอนหนึ่งว่า

“ . . . เราก็มีความประหลาดใจมากกว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเราได้มาเป็นพระธุระในการอันเป็นกิจของพระเป็นเจ้า เพราะเราก็เห็นว่าพระเป็นเจ้าเองก็หาได้ฝักใฝ่ในเรื่องนี้ไม่ เพราะการที่มนุษย์เรามีร่างกายมีวิญญาณ มีธรรมชาติอย่างเดียวกัน ไม่ใช่พระเป็นเจ้าเป็นผู้ทำให้เป็นเช่นนั้นดอกหรือ ถ้าพระเป็นเจ้าจะโปรดให้มนุษย์ทั้งปวงได้มีความนับถือศาสนาอันเดียวกันแล้วพระเป็นเจ้ามิทำให้มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาร่วมศาสนาเดียวกันหรือ แต่นี้พระเป็นเจ้าก็ไม่ต้องการให้เป็นเช่นนั้น กลับปล่อยให้ศาสนาต่างๆ กันทั่ว

โลก ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะไม่ควรเชื่อหรือว่าพระเป็นเจ้ามีความประสงค์จะให้มนุษย์เราได้นับถือและบูชาพระองค์ด้วยวิธีและลัทธิต่างๆ กัน . . . แต่อย่างไร ก็ดีเราก็รู้กันอยู่แล้วว่าการตั้งปวงจะเป็นอย่างไร ก็สุดแล้วแต่พระเป็นเจ้าจะสั่งให้เป็น . . .”

ความที่ได้ตรัสนี้ ได้ทำเป็นเอกสารราชการ คือคำตอบจดหมายที่ เซอวาเลีย เดอ โซมอง เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ถวายสมเด็จพระนารายณ์พระเจ้ากรุงสยาม เมื่อวันที่ ๒๘ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) หนังสือตอบนั้นปรากฏใน *ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒๔ ภาคที่ ๔๑* นั้นเอง หน้า ๖๙ ดังนี้

“ . . . และขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงคำริด้วยว่า ถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินและสร้างสิ่งสาราสัตว์อันมีรูปพรรณสัณฐานและนิสัยต่างๆ กัน จะประสงค์ให้มนุษย์ทั้งหลายได้นับถือศาสนาอย่างเดียวกันทุกคน และให้มนุษย์ทั้งหลายอยู่ในกฎหมายอันเดียวกันหมดแล้วพระเจ้ายิ่งจะทำให้เป็นเช่นนั้นได้ง่ายที่สุด แต่สิ่งสาราสัตว์ต้นหมากรากไม้และ

ของทั้งปวงพระเจ้าก็ได้สร้างให้มีรูปพรรณ
และลักษณะต่างกันทั้งสิ้น จึงเป็นพยานให้
เห็นได้ว่า การที่เกี่ยวกับศาสนานั้น พระเจ้า
ก็คงต้องการให้ถือต่างกันเหมือนกัน เพราะ
เหตุฉะนั้นพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า
ทรงยอมให้พระเจ้าได้ตัดสินในเรื่องนี้ . . .”

ในศาลพระเจ้าตากสินมหาราช พระเจ้ากรุงธนบุรี ณ
วัดอรุณราชวราราม มีคำจารึกว่า

อันตัวพ่อ ชื่อว่า พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก กู้ชาติ พระศาสนา
ถวายเป็นแผ่นดิน ให้เป็น พุทธบูชา
แต่พระศาสนา สมณะ พระพุทธโคดม
ให้ยืนยง คงถาวร ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี ปฏิบัติ ให้พอสม
เจริญสมณะ วิปัสสนา พ่อชื่นชม
ถวายเป็นมงคล รอยบาท พระศาสดา
คิดถึงพ่อ พ่ออยู่ คู่กับเจ้า
ชาติของเรา คงอยู่ คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา อยู่ยง คู่องค์กษัตริย์
พระศาสดา ผাগไว้ ให้คู่กัน

เมื่อขึ้นต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ.๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงประกาศพระราชปณิธาน ในการเสด็จขึ้นครองราชย์ (พระราชนิพนธ์นิราศท่าดินแดง) ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภก   ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขัณฑสีมา   รักษาประชาชนและมนตรี

ความข้างต้นนี้ปรากฏใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ (กรมศิลปากร, ๒๕๒๖) หน้า ๖๑ ว่า

“แล้วมีพระราชโองการปฏิสังขรณ์แก่เจ้าพระยาและพระยาทั้งปวงว่า ‘สิ่งของทั้งนี้ จงจัดทำบำรุงไว้ให้จงดีจะได้ป้องกันรักษาแผ่นดิน ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และพระราชอาณาเขตสืบไป’ . . .”

และอีกตอนหนึ่ง หน้า ๑๑๓ ว่า

“ครั้งนี้ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงมีอุตสาหะในฝ่ายพระพุทธจักรให้พระไตรปิฎกบริบูรณ์ขึ้นให้จงได้ ฝ่ายข้างอาณาจักรที่จะเป็นศาสนูปถัมภกนั้นเป็นพนักงานโยมโยมจะสู้เสียดลละละชีวิตบูชาพระรัตนตรัยสุดแต่จะให้พระปริยัติบริบูรณ์ เป็นมูลที่จะตั้ง

พระพุทธศาสนาองได้”

ในเอกสาร “ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ก็มีพระบรมราชาธิบายตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงน้ำพระทัยต่อพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งสถานะของพระพุทธศาสนาในแผ่นดินไทย ว่าดังนี้

“อนึ่ง ในพระเจ้าแผ่นดินก็ตรัสสรรเสริญว่า ศาสนาใด ๆ ไม่ประเสริฐกว่าพระพุทธศาสนา รับสั่งดังนี้ทุกพระเจ้าแผ่นดินมาจนทุกวันนี้ ก็ซึ่งรับสั่งดังนี้ ก็ดูเหมือนจะเอาใจพระสงฆ์ ซึ่งเป็นเจ้าของศาสนา โดยอยู่ในแผ่นดิน ก็ที่แท้พระสงฆ์ราชาคณะที่เป็นประธานในศาสนา ก็ยังโง่งมงายไม่รู้แผ่นดินแผ่นฟ้า...แต่พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้...ทรงทวยสุริย์จันทร์ถูกต้องแน่นอน...ก็เมื่อเป็นดังนี้ ท่านยังสรรเสริญว่าพุทธศาสนาดีกว่าศาสนาทั้งปวง แลทรงอุตสาหะประพฤติตามพุทธศาสนาอยู่ ก็เห็นชัดว่าเป็นเพราะพึ่งพาอาศัยพุทธศาสนาอยู่...”

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช ก็ได้ทรงแสดงน้ำพระทัยของพระองค์ต่อพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึง

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ผู้แต่งหนังสือประทับแห่งทวีปเอเชีย
ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ความตอนหนึ่งว่า

“พระราชบิดาของฉัน ได้ทรงสละเวลาเป็นส่วน
ใหญ่ในการศึกษาและคุ้มครองศาสนาของชาติ
ส่วนฉันได้ขึ้นครองราชย์ในขณะอายุน้อย จึง
ไม่มีเวลาที่จะเป็นนักศึกษาอย่างพ่อ ฉันเองมี
ความสนใจในการศึกษาหนังสือหลักธรรมต่าง ๆ
สนใจที่จะคุ้มครองศาสนาของเรา และต้องการ
ให้มหาชนทั่วไปมีความเข้าใจถูกต้อง”

แม้แต่การศึกษาของพระภิกษุสามเณร ก็ถือว่าเป็นภาร-
กิจของรัฐ ซึ่งรัฐบาลจะต้องเอาใจใส่ดูแล เพราะวัดเป็นศูนย์
กลางการศึกษาของสังคมไทยสืบมาแต่โบราณ ดังที่ สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ใน “อธิบายเรื่องการ
สอบพระปริยัติธรรม” ว่า

“การสอบพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร
นับเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่งด้วย อยู่ในพระ
ราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนุ-
ปถัมภก”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖
ได้มีพระราชดำริสมายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ดังตัว
อย่างที่ปรากฏในพระบรมราชโองการเรื่องเทศนาเสือป่า ตอน

หนึ่งว่า

“พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาสำหรับชาติเรา... ศาสนาในสมัยนี้เป็นของที่แยกจากชาติไม่ได้ ...เป็นความจำเป็นที่เราทั้งหลายผู้เป็นไทย จะต้องมั่นอยู่ในศาสนาพระพุทธ ซึ่งเป็นศาสนา สำหรับชาติเรา”

“...เพราะฉะนั้น เป็นหน้าที่ของเราทั้งหลายที่จะช่วยกันบำรุงรักษาพระพุทธศาสนา อย่าให้เสื่อมศูนย์ไป การที่จะบำรุงพระพุทธศาสนา เราต้องรู้ลึกก่อนว่า หลักของพระพุทธศาสนาคืออะไร?”

“...เราจะถือว่า เราเป็นไทยด้วยกันหมด เราจะต้องรักษาความเป็นไทยของเราให้ยั่งยืน เราจะต้องรักษาพระพุทธศาสนาให้ถาวรวัฒนาการอย่างที่เป็นมาแล้วหลายชั่วโคตรของเราทั้งหลาย”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ก็ได้ทรงมีพระราชดำรัสประกาศไว้ในการพระราชทานพระพุทธนวราชบพิตรว่า

“ข้าพเจ้าถือว่า พระพุทธนวราชบพิตรเป็นที่ตั้งแห่งคุณพระรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพสูงสุด และเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกันของประเทศไทย และของคนไทย...”

พระราชดำรัสทั้งหลายที่ได้ยกมาข้างนี้ หากเป็นของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ก็อาจมีผู้แย้งได้ว่า เป็นพระราชมติส่วนพระองค์ แต่เมื่อปรากฏชัดตามที่แสดงไว้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ที่ทรงความสำคัญยิ่งหลายพระองค์ และในทุกยุคสมัย ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกัน จึงยอมเป็นหลักฐานยืนยันที่ชัดเจน ซึ่งต้องถือว่า เป็นระบบการและแบบแผนของประเทศไทย

เฉพาะอย่างยิ่ง จะต้องมองเห็นและเข้าใจด้วยว่า การที่องค์พระประมุขของชาติมีพระราชดำรัสดังนี้ มิใช่เป็นเพียงแนวทางพระราชดำริขององค์พระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่เป็นการตรัสในฐานะผู้นำของประเทศ แทนเสียงประชานิกรของพระองค์ เป็นเครื่องสะท้อนภาพรวมของสังคมไทย อันเป็นประมวลแห่งประเพณี คตินิยม และพฤติกรรมของประชากรราษฎร์ทั่วไปในแผ่นดิน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่รองรับการปกครองของประเทศ จึงกล่าวได้โดยชอบธรรมว่า พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันคู่ชาติของประเทศไทย

พระพุทธศาสนาสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทย ที่รักความเป็นอิสระเสรี

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หรืออย่างน้อยคนไทยทั้งหลายก็มีความรู้สึกและพูดหรือเขียนกันเองบ่อย ๆ ว่า ชาวไทยเป็นชาติที่รักความเป็นอิสระเสรี ไม่ยอมและทนไม่ได้ที่จะอยู่ใต้อำนาจบังคับของใคร

ในแง่ส่วนรวมของชาติ ก็หมายถึงความเป็นเอกราช ซึ่งชนชาติไทยก็รักษามาได้โดยตลอด ถ้าพูดถึงอดีตนานไกล ก่อนพันปีมาแล้ว เมื่อดินแดนของตนถูกรุกรานหรือครอบครองก็ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจครอบครองนั้น แต่พากันอพยพร่นถอยลงมาตั้งถิ่นฐานใหม่ หรือถ้าพูดถึงระยะ ๑๐๐-๔๐๐ ปีมานี้ ก็เป็นประเทศหนึ่ง ในจำนวนน้อยประเทศนักในทวีปเอเชียที่สามารถรักษาตัวรอดพ้นจากความเป็นเมืองขึ้นของประเทศนักล่าอาณานิคมมาได้

ส่วนในแง่บุคคลหรือชาวไทยแต่ละคนก็รักความเป็นอิสระส่วนตัว ชอบเป็นตัวของตัวเอง ชอบทำอะไรด้วยตัวเอง หรือชอบทำอะไร ๆ เฉพาะตัวเป็นอิสระ จนมีบ่อย ๆ ที่หมิ่น

เหม่งจะเลยเถิดไปจนกลายเป็นมานะ ซึ่งเป็นกิเลสที่ทำให้ถือตัวเป็นใหญ่ ลงกันไม่ได้ ร่วมมือกันไม่เป็น ตลอดจนช่วงชิงกันเป็นใหญ่ หรือกลายเป็นการทำอะไร ๆ ตามใจตัวเอง เอาแต่ใจของตนอย่างทีพุดกันจนเป็นคำล้อเลียนว่า ทำได้ตามชอบใจคือไทยแท้ ถ้าคนไทยสามารถรักษาความรักอิสรเสรีภาพไว้ได้ให้อยู่ในขอบเขตที่แท้จริงของมัน ไม่โตเลยเถิดไปเป็นมานะ และไม่กลายเป็นการเอาแต่ใจของตัว ก็ย่อมเป็นความดีงามและความประเสริฐอันชอบธรรมยิ่ง

กล่าวกันว่า ความเป็นชาติและเป็นชนที่รักอิสรเสรีภาพของคนไทยนี้ ปรากฏให้เห็นแม้แต่ในคำที่เป็นชื่อเรียกประเทศชาติและประชาชน คำเรียกชื่อประเทศและคนไทยนั้น รู้จักกันทั่วไปว่า มี ๒ อย่าง คือ ไทย กับ สยาม แต่ไม่ว่าจะเรียกว่าไทย หรือ สยาม ก็ตาม ก็มีความหมายเล็งถึงความเป็นอิสรเสรีเช่นเดียวกัน คำทั้งสองนี้จะมีรากศัพท์ที่แท้จริงมาอย่างไร ในที่นี้จะไม่ขอวิเคราะห์เชิงวิชาการทางนิรุกติศาสตร์ให้เคร่งครัด แต่พุดเพียงเท่าที่อาจเป็นไปได้หรือน่าจะเป็นไปได้ หรือแม้แต่สวมรับเอาในเมื่อเห็นว่ามี ความหมายเข้ากันได้ดี

คำว่า ไทย อาจจะเป็นคำเดียวกับ ไท หรือมาจาก ไท ในหนังสือเก่า ๆ เคยพบเรียกคนไทยว่า ไท ก็มี ไท แปลว่าเป็นใหญ่ในตัว คือ เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อคนอื่น อย่างทีพุดบ่อย ๆ

ว่า เป็นไทแก่ตัว ซึ่งก็ตรงกับมีอิสรภาพ หรือเป็นอิสระเสรีนั่นเอง

ส่วนคำว่า *สยาม* ดูเหมือนจะเลือนลางกว่าในเรื่องที่มาของศัพท์ และถ้าจะให้พบรากศัพท์ที่แน่แนอน ก็คงยังต้องเถียงกันอีกมาก แต่ในที่นี้ จะขอใช้วิธีง่าย ๆ โดยลากหรือดึงเข้าหาบาลี

ในภาษาบาลีมีคำหนึ่งที่ใกล้เคียงกับ “สยาม” มาก ทั้งโดยรูปศัพท์ การออกเสียง และความหมายที่ตรงกับ “ไท” กล่าวคือคำว่า *สย* เขียนอย่างไทยเป็น สยง ถ้าเขียนเลียนแบบสันสกฤตก็เป็น *สยมุ* (สยัม) แปลว่า เอง โดยตนเอง ในตัวเอง หรือลำพังตน *สย* หรือ *สยมุ* นี้ ที่ใช้ในความหมายตรงกับ “ไท” หรือ เป็นอิสระเสรี ก็คือ เมื่อมาในคำว่า *สยวสี* (สยมวสี หรือ สยัมวสี) แปลว่า มีอำนาจในตัว หรือเป็นตัวของตัวเอง สามารถจะทำอะไร ๆ ได้ตามใจตัว คำว่า *สยวสี* (สยมวสี หรือ สยัมวสี) นี้ ตามปกติมาร่วมกับเสรี เป็นคำชุดว่า “เสรี สยวสี” ซึ่งมีความหมายทำนองเดียวกัน หรือเป็นคำเสริมกัน (เช่น ใน ม.ม.๑๓/๒๘๓/๒๗๗) โดยนัยนี้ แม้แต่ว่าตามรูปศัพท์หรือคำที่เป็นชื่อเรียก คนไทย หรือ ชาวสยาม ก็หมายถึงคนที่รักความเป็นอิสระเสรี ชอบเป็นตัวของตัวเอง พระพุทธศาสนานั้น เรียกได้ว่าเป็นศาสนาแห่งอิสรภาพ

จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเรียกชื่ออย่างหนึ่งว่า *วิมุตติ* แปลว่า ความหลุดพ้น ความปลอดพ้นจากสิ่งผูกมัด บีบคั้นครอบงำจำกัดขัดข้อง ไม่ต้องขึ้นต่ออะไร ๆ หรือใคร ๆ ได้แก่ ความเป็นอิสระนั่นเอง

นิพพานซึ่งเป็นบรมธรรม คือ ธรรมสูงสุด มีไพบูลย์ คือ คำพ้องความหมาย ใช้แทนกันได้หลายคำ และไพบูลย์ของนิพพานคำหนึ่งก็คือ *อิสรวิริยะ* หรือ *อิสรภาพ* ที่แปลว่าความเป็นอิสระ

การประพฤติปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนานั้น เป็นการดำเนินในแนวทางของความเป็นอิสระและเพื่อความเป็นอิสระทุกขั้นตอน ดังจะเห็นได้ว่า ศรัทธาจะต้องมีปัญญา ควบคุมและจะต้องนำไปสู่ปัญญา เพราะปัญญาทำให้พึ่งตนเองได้ เป็นอิสระ สาวกอาศัยพระศาสดาเป็นกัลยาณมิตร ในฐานะทรงเป็นเพียงผู้ชี้ทางที่จะต้องเดินด้วยตนเอง ศรัทธาจะต้องระวังไม่ให้กลายเป็นความติดในตัวบุคคล และในที่สุดผู้ปฏิบัติจะเห็นแจ้งสัจธรรมรู้ความจริงด้วยตนเอง โดยไม่ต้องขึ้นต่อองค์พระศาสดาและจะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เรียกว่าเป็นผู้พึ่งตนเองได้ ทุกคนจะต้องทำตนให้พึ่งตนได้ตามหลักการพึ่งตนที่ว่า “*ตนแลเป็นที่พึ่งของตน*” พุทธพจน์บทหนึ่งแสดงคติของพระพุทธศาสนาว่า

สหพัมภ์ ปรวสฺ ทุกขั สหพัมภ์ อิศฺสรียํ สุขั

แปลว่า การอยู่ได้อำนาจคนอื่นเป็นทุกข์ทั้งสิ้น อิศรภาพ
เป็นสุขทั้งสิ้น (ขุ.อุ. ๒๕/๖๓/๙๙)

ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยผู้รักความเป็นอิสระเสรี
กับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาแห่งอิสระเสรีภาพนั้นจะเป็นไป
ในลักษณะที่ว่า คนไทยนับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธ
ศาสนาจึงทำให้คนไทยเป็นผู้รักความเป็นอิสระเสรี หรือจะ
เป็นไปในแนวทางที่ว่า เพราะเหตุที่คนไทยเป็นผู้รักความเป็น
อิสระเสรี คนไทยจึงรับนับถือพระพุทธศาสนาที่เป็นศาสนา
แห่งอิสระเสรีภาพ ข้อนี้ไม่ว่าจะขัดหรือตัดสินได้ในที่นี้ แต่
อย่างน้อยย่อมเป็นความจริงที่พูดได้โดยไม่ผิดพลาดว่า การ
ที่คนไทยผู้รักความเป็นอิสระเสรี ยอมรับนับถือพระพุทธ
ศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาแห่งอิสระเสรีภาพนั้น เป็นภาวะที่สอด
คล้องกัน และเป็นเครื่องสนับสนุนให้คนไทยมีลักษณะนิสัย
เช่นนั้นเข้มขันเด่นชัดยิ่งขึ้น พูดอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธ
ศาสนาเป็นศาสนาแห่งอิสระเสรีภาพ สอดคล้องกับลักษณะ
นิสัยของคนไทยผู้รักความเป็นอิสระเสรี และเป็นเครื่องสนับสนุน
ให้คนไทยดำรงรักษาคุณลักษณะนั้นไว้ได้อย่างหนักแน่น
ชัดเจนตลอดมา

ข้อที่จะต้องไม่ประมาทในทางธรรม เพื่อให้ชาติไทยดำรง

รักษาอิสรภาพไว้ได้ด้วยดี พร้อมทั้งมีความเจริญรุ่งเรือง
ประสบประโยชน์สุขไปด้วยในเวลาเดียวกัน มีอยู่ประการ
หนึ่งคือ คนไทยจะต้องประจักษ์ชัดในความหมายของความ
เป็นอิสระเสรี หรืออิสรภาพและเสรีภาพอย่างถูกต้องชัดเจน
แล้วประพฤติปฏิบัติดำรงชีวิตและดำเนินกิจการอยู่ภายใน
อิสรภาพ และเสรีภาพที่ถูกต้องตามความหมายนั้น โดยไม่
ล้าเลยจากอิสรภาพและเสรีภาพไปจนกลายเป็นมานะที่
ทำให้ถือตัวเป็นใหญ่ อยากรใหญ่ไผ่เด่น และแข่งขันช่วงชิง
อำนาจกัน ลงกันไม่ได้ ไม่ยอมกันตามเหตุผล ร่วมมือและทำ
งานด้วยกันไม่ได้ หากแต่รู้จักพึ่งตนเอง และช่วยกันทำให้
อิสรภาพเป็นเครื่องอำนวยโอกาสเพื่อการสร้างสรรค์
ประโยชน์สุขร่วมกัน ถ้าปฏิบัติได้เช่นนี้ พระพุทธศาสนาก็จะ
สอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความเป็นอิสระเสรี
และจะเป็นเครื่องสนับสนุนลักษณะนิสัยนั้นให้หนักแน่นมัน
คงอย่างมีคุณค่าได้โดยแท้จริง

พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอม เอกลักษณ์ของชาติไทย

ความรักอิสรเสรีภาพ ที่กล่าวมาแล้วในข้อก่อนนั้น เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชนชาติไทย แต่เพราะเป็นคุณลักษณะที่มีความสำคัญโดดเด่น และมีแง่ที่ควรพิจารณาเป็นพิเศษ จึงได้แยกพูดเป็นข้อหนึ่งต่างหาก

นอกจากความรักอิสรเสรีภาพแล้ว เอกลักษณ์ไทยที่ค่อนข้างเด่นชัด ก็คือ ความมีน้ำใจเมตตาอย่างเป็นสากล ความรู้สึกอ่อนคลาย สบาย ๆ เรื่อย ๆ ปลงใจได้ ไม่ชอบความรุนแรง และความรู้จักประสานประโยชน์ ลักษณะเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์แต่ละอย่าง ๆ แต่ทั้งหมดทุกอย่างนั้นสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน หรือมีแกนสอดประสานอันเดียวกัน และพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมให้เกิดเอกลักษณ์เหล่านี้ หรือว่าหลักความเชื่อถือและการปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเป็นแกนร้อยประสานเอกลักษณ์เหล่านี้

ความมีน้ำใจ เป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของคนไทย ซึ่งชาวต่างชาติมักกล่าวขวัญถึง อย่างที่เคยเอ่ยอ้างแล้วข้างต้น

ความมีน้ำใจของคนไทยนี้ เป็นไมตรีจิตอย่างสากล คือ แสดงออกแก่คนทั่วไปเสมอเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน ไม่แบ่งพวกแบ่งหมู่ ไม่จำกัดชาติศาสนา คนไทยให้เกียรติแก่คนต่างชาติต่างศาสนา ยินดีต้อนรับคนต่างถิ่นต่างลัทธิ บางทีให้เกียรติแก่คนต่างชาติต่างถิ่น ต้อนรับด้วยความมีน้ำใจอย่างเป็นพิเศษยิ่งกว่าที่แสดงออกต่อคนชาติเดียวกัน แม้ในบางกรณีจะมีทัศนคติไม่สู้ดีต่อคนบางกลุ่มบางพวกบ้าง แต่ก็ไม่ใช่ไปอย่างรุนแรง และไม่ผูกใจเหี้ยมแน่นยาวนาน ลักษณะนี้แสดงออกอีกด้านหนึ่ง คือ การปรับตัวเข้าได้ง่าย และอยู่ร่วมกันได้ดีกับคนที่มีชาติหรือถือศาสนาต่างกัน

ความมีไมตรีอย่างสากลนี้ สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่ถือว่ามนุษย์และแม้สัตว์อื่นทุกอย่าง ตั้งแต่ดิรัจฉานเป็นต้นไป ล้วนเป็นเพื่อนทุกข์ มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา เสมอกันทั้งสิ้น ต่างก็มีกรรมเป็นของตน เป็นไปตามอำนาจของกรรมที่ตนกระทำเช่นเดียวกัน และสอนให้มีเมตตาอย่างเป็นอัปมัญญธรรม คือ แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางไม่มีประมาณ ไม่จำเพาะแดน ไม่จำกัดขอบเขต ทัวถึงสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่า

คนไทยมีลักษณะจิตใจที่ไม่ยึดติดถือมั่นอย่างรุนแรงต่อสิ่งทั้งหลาย จึงไม่เอาเรื่องเอาราวอะไรจริงจังเกินไป แม้จะ

เกิดความเสื่อม ความสูญเสีย ความพลัดพรากต่าง ๆ ก็ยอม
รับความจริงได้ง่าย มองเห็นความเป็นธรรมดา ปลงใจได้ ไม่
เศร้าโศกเสียใจมากเกินไปหรือนานเกินควร แม้จะเกิดเรื่อง
ราวถูกเบียดเบียนบีบคั้นข่มเหงก็ลืมนั่ง ไม่ผูกใจโกรธเกลียด
นาน จึงเป็นคนไม่เครียด มีความรู้สึกผ่อนคลาย เรื่อย ๆ
สบาย ๆ ไม่พยายามทวงแค้น และไม่ชอบความรุนแรง เหตุ
ร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงมักเป็นประเภทชั่วคราวแล้วก็ผ่านไป เข้า
ทำนองที่ว่า “ไม่เป็นไร ลืมเสียเถิด” “แล้วก็แล้วกันไป อโหสิ
กันเสียเถิด” “อนิจจัง มีเกิดก็มีดับ” และ “เกิดแก่เจ็บตาย
เป็นของธรรมดา ทำใจเสียเถิดนะ”

ลักษณะจิตใจอย่างนี้ มีหลักพระพุทธศาสนาเป็นฐาน
หล่อเลี้ยง และสนับสนุนหลายประการ เฉพาะอย่างยิ่ง หลัก
อนิจจัง ที่สอนให้รู้เท่าทันธรรมดาของสังขารทั้งหลายว่าเป็น
ของไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ซึ่งสัมพันธ์กับหลัก
ความไม่ยึดติดถือมั่น ให้ไถ่ถอนสลัดละอุปาทาน และหลัก
การวางใจต่อโลกธรรมทั้งหลาย ตลอดจนหลักที่ว่า เวรย่อม
ระงับด้วยการไม่จองเวร และหลักเมตตากรุณาธรรมที่กล่าว
มาแล้ว นอกจากนั้น ความไม่ยึดติดถือมั่นอย่างใดอย่างหนึ่ง
เหนียวแน่นรุนแรงจนเกินไปนี้ ยังส่งผลสืบเนื่องต่อไปอีก
ช่วยให้ชาวไทยเป็นคนปรับตัวเข้ากับคนใหม่สิ่งใหม่ได้ง่าย

พร้อมที่จะรับวัฒนธรรมตลอดจนสิ่งสนองแปลกใหม่จากภายนอก และรู้จักประสานประโยชน์ สามารถมองข้ามส่วนหรือลักษณะที่ขัดแย้ง ที่ไม่เหมาะไม่เข้ากัน ที่ไม่เป็นผลดี หรือที่ไม่พอใจ จับฉวยแต่ส่วนหรือลักษณะที่ใช้ได้ ไปกันได้ เหมาะกัน เอื้ออำนวย เป็นคุณเป็นประโยชน์เอามาผสมผสาน หรือจัดสรรให้สอดคล้องในทางที่จะบังเกิดผลเป็นประโยชน์

คุณลักษณะทั้งหลายที่จะเกิดเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ขึ้นได้นั้น จะต้องเป็นที่ยอมรับเชื่อถือปฏิบัติกันจนเคยชิน อย่างกว้างขวางทั่วไปในสังคม และได้รับการปลูกฝังถ่ายทอด สืบกันมาตลอดเวลายาวนานจนแนบแน่นซึมซาบอยู่ในชีวิตจิตใจอย่างเป็นปกตินิสัยของคนส่วนใหญ่ และแสดงออกมาทางพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นไปเอง การที่หลักความเชื่อถือ และการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมตัวออกมาเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ากลมกลืนสนิทอยู่ในชีวิตจิตใจของคนไทย จนถึงขั้นที่กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความเป็นไทย

อย่างไรก็ตาม ว่าโดยทั่วไป สิ่งทั้งหลายที่แม้จะดี ก็ย่อมมีด้านหรือส่วนที่ด้อยอยู่ด้วยในตัว ลักษณะต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมานี้ ถ้าปฏิบัติผิดเรื่องผิดที่ และขาดหลักการที่เป็นคู่กำกับ

หรือเป็นส่วนเติมเต็มให้เป็นการปฏิบัติที่ครบวงจร ก็อาจก่อผลเสียหายเป็นโทษได้ เช่น ความเป็นคนเรื่อย ๆ สบาย ๆ ปลงใจได้ ไม่จริงจังกับเรื่องราวทั้งหลายมากนัก อาจทำให้กลายเป็นคนที่ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่หรือที่ประสบ โดยไม่คิดแก้ไขปัญหา ไม่คิดเปลี่ยนแปลงและปรับปรุง ขาดความกระตือรือร้น ตลอดจนเป็นคนเฉื่อยชา และปล่อยปละละเลย ไม่ป้องกันแก้ไข และไม่ก้าวหน้าสร้างสรรค์

การที่จะเกิดโทษอย่างนี้ขึ้น ก็เพราะถ่ายทอดสืบต่อคุณลักษณะเหล่านั้นตามๆ กันมา โดยไม่ได้ตรวจสอบตนเอง และไม่ได้ทบทวนหลักความเชื่อและหลักการปฏิบัติทางพระศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานที่มาของคุณลักษณะเหล่านั้นให้ชัดเจนมองเห็นทั่วตลอดอยู่เสมอ เพื่อให้แนวความคิด และพฤติกรรมของตนดำเนินไปสู่การปฏิบัติที่ครบวงจร เช่น มองเห็นความเป็นอนิจจังแล้วปลงใจได้ สบายใจหายทุกขหรืออนเลยหยุดนิ่งอยู่แค่นั้น ไม่ใช่ปัญญามองหาเหตุปัจจัยในกระบวนการของความเป็นอนิจจัง และดำเนินการแก้ไขปรับปรุง ให้ตรงเหตุตรงปัจจัยด้วยความไม่ประมาท คุณธรรมที่จะต้องใช้กำกับเอกลักษณ์ทั้งหลายอยู่เสมอ ก็คือปัญญา และอัปมาทธรรม

พระพุทธศาสนาเป็นมรดก และเป็นคลังสมบัติอันล้ำค่าของชนชาติไทย

นอกจากความเชื่อถือและคุณธรรมต่าง ๆ ที่ปลูกฝังถ่ายทอดกันมาจนติดเป็นนิสัยใจคอ ดังเช่นเอกลักษณ์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นมรดกทางจิตใจและเป็นสมบัติประจำตัวด้านในแล้ว พระพุทธศาสนายังเป็นมรดกและคลังสมบัติทางด้านรูปธรรมที่ล้ำค่าของชนชาติไทยอีกด้วย

โบราณสถานและโบราณวัตถุทั้งหลาย เป็นมรดกและเป็นสมบัติที่สำคัญยิ่งของประเทศชาติ นอกจากเป็นหลักฐานสำหรับสืบค้น และยืนยันความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของชาติแล้ว ยังเป็นของมีค่าอย่างสูงอีกด้วย ความมีค่าที่ว่านี้มีใช่เฉพาะคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่าทางเศรษฐกิจด้วย ทั้งนี้โดยเหตุผลถึงสองประการ

ประการแรก ในส่วนอดีต ว่าโดยต้นกำเนิดหรือตัวของวัตถุสถานนั้นเอง โบราณวัตถุสถานเหล่านั้นเกิดจากแรงศรัทธาหรือไม่ก็เป็นผลงานสร้างสรรค์ของพระมหากษัตริย์ คนมีฐานะสูง หรือชุมชนทั้งหมด จึงมักสร้างขึ้นด้วยวัสดุที่ดีที่สุด

และสร้างอย่างดีที่สุด

ประการที่สอง ในส่วนปัจจุบัน ว่าโดยความเป็นแหล่งแห่งรายได้ของประเทศ โบราณวัตถุสถานทั้งหลายมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ในการดึงดูดความสนใจทำให้คนต่างถิ่นและต่างประเทศเดินทางเข้ามาทัศนอาจร จึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ช่วยให้ประชาชนจำนวนมากมีงานทำ ทำให้ท้องถิ่นขยายตัวเฟื่องฟู และเพิ่มพูนรายได้ของประเทศชาติ โบราณสถานและโบราณวัตถุทั้งหลายในประเทศไทยของเรา นี้ ส่วนใหญ่ก็คือปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ซึ่งมีอยู่ตามวัดวาอารามทั้งหลาย ทั้งที่ร้างแล้ว และที่ยังเป็นสำนักอยู่ในปัจจุบัน อันล้วนเป็นของเกิดในพระพุทธศาสนา ว่าที่จริง ไม่เฉพาะแต่ปูชนียวัตถุสถานที่เป็นของโบราณเท่านั้น แม้ปูชนียวัตถุสถานมากมายในสมัยอันใกล้จนถึงปัจจุบัน ก็มีคุณค่าในเชิงที่กล่าวมานี้ไม่น้อยเหมือนกัน

ประวัติศาสตร์ของชาติไทยยุคต้น ๆ นอกจากอาศัยโบราณสถานและโบราณวัตถุ โดยเฉพาะปูชนียวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา เป็นหลักฐานสืบค้นและยืนยันแล้ว ก็ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมจำพวกตำนานเป็นต้น ซึ่งส่วนมากเป็นวรรณคดีในพระพุทธศาสนา หรือนิพนธ์ขึ้นโดยพระภิกษุในอารามต่าง ๆ

เอกลักษณ์ของชาตินั้น มิใช่มีเฉพาะส่วนที่เป็นนามธรรมอย่างทีกล่าวถึงในข้อก่อนเท่านั้น แม้เอกลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งปรากฏอยู่ตามวัตถุต่างๆ ก็มีอยู่เป็นสำคัญอีกส่วนหนึ่งด้วยเอกลักษณ์ด้านนี้จะพบได้ในศิลปะไทยทุกสาขา ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม รวมทั้งวรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ทั้งหลาย และความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอนของคนไทย ซึ่งเหลือมาในวรรณกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนดนตรีประเภทต่าง ๆ

ศิลปกรรมทั้งหลายและดนตรีเหล่านี้ ส่วนมากเป็นของเกิดในพระพุทธศาสนา ในสถาบันพระพุทธศาสนา หรือไม่ก็เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นเครื่องแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติไทยแล้ว จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้นเหล่านี้ ก็เป็นมรดกและเป็นคลังสมบัติอันมีค่ายิ่งอยู่ในตัวของมันเอง ดังเช่นที่เป็นปูชนียวัตถุและปูชนียสถาน ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

พระพุทธศาสนาเป็นหลักนำทาง ในการพัฒนาชาติไทย

ปัจจุบันนี้ ได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า การที่จะพัฒนาประเทศให้สำเร็จผลดีบรรลุจุดหมายที่ต้องการได้อย่างแท้จริงนั้น จะพัฒนาเพียงด้านวัตถุอย่างเดียวเท่านั้นไม่เพียงพอ ประสบการณ์ในการพัฒนาตลอดเวลายาวนานที่ผ่านมา ได้สอนให้เห็นตระหนักว่า การมุ่งพัฒนาวัตถุภายนอกอย่างเดียว นั้น แม้จะระดมทุนระดมแรงลงไปแล้วอย่างมากมาย ก็ไม่ทำให้สังคมบรรลุความมั่งคั่งรุ่งเรืองและสันติสุขที่แท้จริงได้ตามวัตถุประสงค์

แม้ว่าเมื่อมองดูผ่านๆ เฝิน ๆ จะเห็นเหมือนว่าบ้านเมืองได้เจริญเฟื่องฟูแปลกหูแปลกตาไปมากมาย แต่เมื่อตรวจสอบดูกับเกณฑ์เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ก็เห็นชัดเจนว่า การพัฒนายังห่างจากผลสำเร็จที่ต้องการ ไม่ว่าจะในด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองก็ตาม นำเข้าปัญหาบางอย่างที่ไม่เคยมีก็เกิดมีขึ้น หรือที่มีน้อยก็ระบาดแพร่หลายมากขึ้น ดังปรากฏอยู่ว่า ความยากจนเรื้อรังแค้นยังแผ่ขยาย

ทั่วไปทั้งในกลางเมืองและในชนบท การกระจายรายได้ของประชากรไม่ดำเนินไปด้วยดี ฐานะทางเศรษฐกิจของคนกลับห่างไกลกันมากขึ้น ในด้านสุขภาพ แม้แต่สาธารณสุขมูลฐานก็ยังขาดแคลน และไม่เฉพาะสุขภาพกายเท่านั้น สุขภาพจิตก็เสื่อมโทรมลง ชีวิตคนในถิ่นที่เรียกว่าเจริญมีลักษณะสับสนวุ่นวาย คนมีทุกข์ใจมากขึ้น เป็นโรคจิตโรคประสาทมากขึ้น ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาก็ยังอยู่ในภาวะสัมฤทธิ์ผลได้ยาก สถิติคนว่างงานก็มีแต่เพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ การพัฒนาประชาธิปไตยก้าวหน้าไปได้ไม่มากกว่าที่ถอยหลัง มีความไม่สะอาดและความไม่ซื่อตรงท่วมท้นในกระบวนการ

แม้ว่าถนนหนทางจะมีเพิ่มขึ้นมากมาย แต่การจราจรก็ไม่เรียบร้อย ผู้คนไม่มีระเบียบวินัยในการใช้ถนน อุบัติเหตุมีสถิติสูงอย่างน่ากลัวยิ่ง ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเป็นปัญหาหนักยิ่งขึ้น จนคนจำนวนมากมีชีวิตอยู่ด้วยความหวาดกลัว อาชญากรรมยังแพร่หลาย คดีปล้น ชก่า ช่มชู้ ที่ร้ายแรงปรากฏขึ้นบ่อย ๆ การฉ้อราษฎร์บังหลวงกลายเป็นของชินชา ความเสื่อมโทรมทางด้านวัฒนธรรมมีกระแสแรงจนกลายเป็นของสามัญ ค่านิยมที่ไม่พึงปรารถนาและไม่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น ค่านิยมบริโภค และความนิยม

ฟุ้งเพื่อแผ่กระจายไปทั่ว ปัญหาทางเพศเพิ่มสูง อบายมุข
ระบาดทั่วไปทั้งในกรุงและชนบท ชาวบ้านฝากความหวังใน
ชีวิตไว้กับการพนันในรูปแบบต่าง ๆ และหมกมุ่นจนยากที่จะ
แก้ไข เยาวชนมากมายทำลายอนาคตของตนเอง และก่อ
ปัญหาแก่สังคมโดยเป็นผลสืบเนื่องจากการติดสิ่งเสพติด

ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทวีสูงขึ้น ป่าไม้ถูกทำลายไป
มาก ต้นน้ำลำธารร่อยหรอลง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แผ่น
ดินแห้งแล้ง ทำให้เกษตรกรรมยากลำบากมากขึ้น ส่งผลต่อ
ความยากจนเรื้อรังยิ่งขึ้นไปอีก แม้ถึงจะผลิตพืชผลได้มาก
ก็ประสบปัญหาทางการตลาด มีการเอารัดเอาเปรียบกันมาก
กลายเป็นว่า ขายข้าวได้มาก ยิ่งกลับยากจนลง ในขณะเดียวกัน
มลภาวะก็กำลังแพร่กระจายกว้างขวางออกไป ทั้งในดิน
ในน้ำ และในท้องฟ้า คุณภาพต่อชีวิตและสุขภาพของ
ประชากรทั่วทุกคน การพัฒนาประเทศยังไม่สามารถก้าว
ข้ามพ้นภาวะเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา

ไม่เฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศด้อย
พัฒนาเท่านั้น แม้ในประเทศที่เรียกว่าพัฒนาแล้วทั้งหลาย
สภาพที่พัฒนาแล้วก็เป็นไปในด้านรูปธรรม คือจำพวกวัตถุ
และระบบการทั้งหลายเป็นส่วนใหญ่ ส่วนด้านจิตใจก็พัฒนา
เฉพาะที่เกี่ยวกับรูปธรรมนั้นเป็นสำคัญ เช่น นิสัยการทำงาน

และการเคารพกฎเกณฑ์เป็นต้น แต่ปัญหาด้านจิตใจแท้ ๆ กลับเพิ่มมากขึ้น เช่น ความทุกข์ใจ ความเครียด ความกระวนกระวาย ความรู้สึกแปลกแยก ความเร่าร้อนเพราะกิเลส มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ซึ่งเมื่อแก้ไขและหาทางออกไม่ถูกต้อง ก็ผลักดันย้อนกลับออกมาเป็นพฤติกรรมที่ก่อปัญหาแก่สังคม เช่นเป็นโรคจิตกันมาก สถิติคนฆ่าตัวตายสูง เยาวชนมีว्याเสพติดอย่างแพร่หลาย มีพฤติกรรมวิปริตทางเพศแบบต่าง ๆ การละทิ้งสังคมและกฎเกณฑ์ของสังคม การแข่งขันและหวาดระแวงกันระหว่างชาติใหญ่ที่พัฒนาแล้ว ความหวาดกลัวสงครามนิวเคลียร์ และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะมลภาวะที่เพิ่มขึ้นอันตรายสูงขึ้น ๆ ทุกที

บทเรียนจากการพัฒนานั้นสอนให้รู้ว่า การพัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างรอบด้านทั่วถึง ไม่ใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงด้านวัตถุอย่างเดียว โดยเฉพาะตัวคนซึ่งเป็นผู้ร่วมในกระบวนการพัฒนาและเสวยผลของการพัฒนา จะต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดี มิฉะนั้น จะทำให้กระบวนการพัฒนาระส่ำระสายไปหมด แนวการพัฒนาจึงต้องหันมาเน้นด้านการพัฒนาคน และในการพัฒนาคนนั้น ส่วนสำคัญที่สุดก็คือจิตใจ ดังนั้น ในยุคปัจจุบัน งานพัฒนาจึงหันมาให้ความ

สนใจแก่การพัฒนาจิตใจมากขึ้น การพัฒนาจิตใจนั้น รวมถึงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนสุขภาพจิตโดยทั่วไป การพัฒนาจิตใจ ตลอดจนการพัฒนาคนทั้งคนนั้น เป็นงานหลักของพระพุทธศาสนา พุทธอีกอย่างหนึ่งว่า คำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนามีศูนย์กลางอยู่ที่การพัฒนาคน

ความจริง พระพุทธศาสนา ทั้งส่วนหลักธรรมคำสอนที่เป็นนามธรรม และส่วนสถาบันคือพระสงฆ์และวัดวาอาราม เป็นต้น ได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติมาโดยตลอด

โดยเฉพาะในอดีต (และแม้ปัจจุบันในชนบทหลายแห่ง) พระสงฆ์ได้เป็นผู้นำในการพัฒนา และวัดได้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและทางปัญญาของชุมชน และวัดก็เป็นศูนย์กลางของชุมชน เริ่มแต่บทบาทสำคัญที่สุดคือเป็นศูนย์กลางการศึกษาของประชาชน โดยมีพระสงฆ์เป็นครูอาจารย์ ศิลปวัฒนธรรมด้านต่างๆ พัฒนาขึ้นในวัด หรือออกไปจากวัด คนมีการศึกษาทั้งหลายล้วนเป็นผู้เล่าเรียนไปจากวัด เมื่อไปอยู่ในชุมชนก็ใช้ความรู้หลักธรรมวินัยและความรู้วิชาการอื่นที่ได้ศึกษาจากวัดนั้น เป็นเครื่องนำครอบครัวและชุมชน ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานให้เจริญก้าวหน้าและอยู่ร่วมกันด้วยดี

มีความรุ่มเย็นเป็นสุขตามควรแก่ความประพฤติปฏิบัติ

ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกแพร่หลายเข้ามา และระบบการต่างๆ แบบตะวันตกได้รับการสถาปนาเป็นหลักของบ้านเมือง แนวทางการพัฒนาก็เปลี่ยนแปลงไป วัดก็เหินห่างออกไปจากกระบวนการพัฒนาตามลำดับ โดยเฉพาะเมื่อการพัฒนามุ่งเน้นด้านวัตถุ บทบาทของวัด พระสงฆ์และพระศาสนาก็ยิ่งลาลงลง จนโดยมากเหลือแต่บทบาทในด้านการเอื้อต่องานพัฒนา เช่น อำนวยสถานที่และอุปกรณ์ของวัด การให้กำลังใจและคำกล่าวสอนสนับสนุนในคราวชุมนุมอย่างมีพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งไม่ผู้มีความหมายเป็นแก่นสารอะไรนัก

ครั้นถึงบัดนี้ เมื่อแนวโน้มของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอีก โดยหันมาเน้นการพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาตัวคนมากขึ้น ก็เป็นโอกาสที่วัดและพระสงฆ์หรือพระพุทธศาสนาทั้งหมด จะได้รื้อฟื้นบทบาทในการพัฒนา และบทบาทของผู้นำการพัฒนาขึ้นใหม่ โดยปรับตัว ปรับวิธีการ และปรับบทบาทนั้น ให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน

การที่จะนำทางการพัฒนาและสวมรับบทบาทต่างๆ ในการพัฒนาให้ได้ผลดีนั้น นอกจากจะต้องมีความชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทที่เหมาะสม และขอบเขตของการดำเนินบทบาท

ของวัดและพระสงฆ์แล้ว สิ่งที่สำคัญยิ่ง ก็คือ จะต้องมึหลัก
 ธรรมนำทาง สำหรับชี้แนวทางของการพัฒนาอย่างชัดเจน
 ไม่ใช่ทำกันนอย่างพร่า ๆ กระจัดกระจาย แบบจับปะติดปะต่อ
 คนละทางสองทาง ไม่ประสานสอดคล้อง ไม่รวมกำลังแล่น
 แนวไปด้วยกัน ซึ่งจะทำให้การพัฒนาไม่สำเร็จผลดี หรือถึง
 กับล้มเหลวซ้ำรอยเดิมอีก

ขอยกตัวอย่าง เบื้องแรกควรมึหลักธรรมหมวดใหญ่
 ที่ชี้แนะแนวทางการพัฒนาเป็นพื้นฐานก่อน หลักธรรมใหญ่
 เหล่านี้ จะแสดงหลักการทั่วไปของการพัฒนา ซึ่งมีลักษณะ
 สำคัญ ๒ ประการ คือ ครอบรอบ และครอบคลุม หรือ sou
 ด้าน และตลอดดวงจร (ครอบรอบ ตลอดดวงจร, ครอบคลุม
 รอบด้าน)

ในแง่รอบด้าน หรือ ครอบคลุม ถ้าเป็นการพัฒนาคน
 พระพุทธศาสนาสอนให้พัฒนาให้ครบ ครอบคลุมทั้ง ๔ ด้าน
 เรียกว่า ภาวนา (การฝึกอบรม เจริญ หรือ พัฒนา) ๔ คือ

๑) กายภาวนา แปลว่า พัฒนากาย ข้อนี้มิใช่เฉพาะการ
 พัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดีเท่านั้น แต่ท่าน
 เน้นการพัฒนากาย ในความหมายว่าเป็นการพัฒนาความ
 สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เริ่มแต่ปัจจุัจย ๔ เป็นต้น
 ไป อย่างถูกต้องดีงาม ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ เช่น สัม-

พันธ์กับอาหาร โดยกิน เพื่อช่วยให้ร่างกายมีกำลังมีสุขภาพดี ไม่ใช่เพื่อมุ่งเฮอร์ดอรรอย อวดโก้ แสดงฐานะ สัมพันธ์กับโทรทัศน์ โดยดูเพื่อติดตามข่าวสาร แสวงหาความรู้ ส่งเสริมปัญญา มิใช่เพื่อหมกมุ่นในความสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือเอาเป็นเครื่องมือเล่นการพนัน เป็นต้น

๒) **ศีลภาวนา** แปลว่า พัฒนาศีล หมายถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติสิ่งที่ประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น ต่อสังคม มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนอบรมกายวาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓) **จิตภาวนา** แปลว่า พัฒนาจิต คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงามพร้อม ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ด้าน ดังนี้

ก. **คุณภาพจิต** คือ ให้มีคุณธรรมต่างๆ ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นจิตใจที่สูง ประณีต เช่น มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา อยากช่วยเหลือ ปลดปล่อยทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือมีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญู

เป็นต้น

ข. **สมรรถภาพจิต** คือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติดี มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คืออดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือจริงจัง มีอธิษฐาน คือ เด็ดเดี่ยว แน่วแน่ต่อจุดหมาย เป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งาน โดยเฉพาะงานทางปัญญา คือ การคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน

ค. **สุขภาพจิต** คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีความสุข สดชื่น ร่าเริงเบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปีติ ปราโมทย์ ไม่เครียด ไม่กระวนกระวาย ไม่คับข้อง ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า เป็นต้น

๔) **ปัญญาภาวนา** แปลว่า พัฒนาปัญญา คือ พัฒนา ความรู้ความเข้าใจ ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง และใช้ความรู้ แก้ปัญหาทำให้เกิดประโยชน์สุขได้ เริ่มแต่รู้เข้าใจศิลปวิทยา เรียนรู้ถูกต้องตามเป็นจริง ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติ คิดวินิจฉัยใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ รู้เข้าใจโลกและชีวิตตาม เป็นจริง มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย รู้จักแก้ไขปัญหา และทำการให้สำเร็จตามแนวทางของเหตุปัจจัย ตลอดจน รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร ถึงขั้นที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์โดยสิ้นเชิง

ในแง่ครบรอบ หรือตลอดดวงจร การพัฒนาทุกด้านหรือทุกอย่าง ควรตรวจสอบให้เป็นการปฏิบัติที่ครบวงจร ไม่ใช่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ซึ่งจะทำให้ได้ผลครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือได้ผลดีไม่สมบูรณ์ อาจจะดีครึ่งหนึ่ง เสียครึ่งหนึ่ง หรือดีด้านหนึ่ง แต่ไปเสียอีกด้านหนึ่ง ขอยกตัวอย่างการปฏิบัติธรรมสักข้อหนึ่ง ซึ่งใช้ได้ในการพัฒนาทุกอย่าง ดังเช่น การปฏิบัติตามหลัก อนิจจัง อนิวัชัง หมายถึง ความไม่เที่ยง มีหลักการในทางปฏิบัติ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วง คือ

ช่วงที่ ๑ ทำจิต หรือปรับใจ เป็นช่วงรู้เท่าทันคติธรรมดาของสิ่งทั้งหลายที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร เกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับสลายไป ทำให้ปลงใจได้ หายทุกข์โศก สบายใจ ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม

ช่วงที่ ๒ ทำกิจ หรือ ปรับนอก เป็นช่วงสู้บังคับเหตุปัจจัยของความไม่เที่ยงที่ปรากฏออกมาเป็นอาการอย่างนั้น ๆ (เช่นว่า เสื่อม หรือ เจริญ) ว่าทำไมจึงเสื่อม ทำไมจึงเจริญ ทำอย่างไรจึงจะไม่เสื่อม ทำอย่างไรจึงจะเจริญ แล้วลงมือแก้ไขหรือสร้างเสริมด้วยความไม่ประมาท ให้เป็นไปในแนวทางที่ต้องการ (เช่นว่า ให้เจริญ ไม่ให้เสื่อม) ด้วยการทำการที่ตัวเหตุตัวปัจจัยนั้น ๆ ทำให้ทำการได้สำเร็จผลดีตามต้องการ หรือตาม

ที่ควรจะเป็น

ถ้าปฏิบัติครบทั้ง ๒ ช่วง ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติที่ครบรอบ หรือตลอดวงจร ได้ผลสมบูรณ์ ทั้งสบายใจหายทุกข์ และทำงานหรือแก้ปัญหาสำเร็จ แต่ถ้าปฏิบัติไม่ตลอดวงจร ก็ได้ผลครึ่งเดียว และอาจตามมาด้วยผลเสียหลายอย่าง เช่น เมื่อประสบความเสื่อมหรือความสูญเสียอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว รู้เท่าทันธรรมดาที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ก็สบายใจหายเศร้า เป็นอันจบช่วงที่ ๑ แต่ไม่ต่อช่วงที่ ๒ คือ ไม่คิดสืบสาวเหตุปัจจัยและไม่จัดการกับเหตุปัจจัยนั้น ก็เกิดผลเสีย คือ ตกอยู่ในความประมาท ไม่ได้แก้ปัญหา ไม่ได้ทำการสร้างสรรค์ นานเข้าบ่อยเข้าอาจกลายเป็นคนเฉื่อยชาเกียจคร้านไป ตรงข้าม ถ้าข้ามช่วงที่ ๑ เสีย ปฏิบัติแต่ช่วงที่ ๒ ก็อาจทำการสำเร็จ แต่ทำด้วยความเร่งร้อนกระวนกระวาย จิตใจไม่สบาย ไร้ความสุข

ถ้าศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดเจน รู้จักเลือกรู้จักจับธรรมให้ถูกหลัก นำมาใช้อย่างฉลาด ปฏิบัติให้รอบด้าน และตลอดวงจร การพัฒนามีทางที่จะสัมฤทธิ์ผลดีโดยสมบูรณ์ เป็นการพัฒนาทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ เป็นการพัฒนาทั้งตัวคนและสิ่งที่คนไปพัฒนา แก้ไขข้อผิดพลาดที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปของปัจจุบัน อย่างน้อย

เมื่อดำรงในอัปมาทธรรม เอาใจใส่ชวนชวายที่จะแก้ไขและสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา การพัฒนาก็ยากที่จะล้มเหลวหรือผิดพลาด ถ้าจะกล่าวสรุปในแง่หนึ่ง พระพุทธศาสนาก็เป็นทั้งแกนนำ และเป็นส่วนเติมเต็มของการพัฒนา ช่วยให้การพัฒนาประเทศชาติดำเนินไปอย่างถูกต้องทิศทางและครบถ้วนสมบูรณ์ นำมาซึ่งความเจริญมั่นคงและสันติสุขแก่ประชาชนได้อย่างแท้จริง

พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งของคัมภีร์ ที่ชนชาติไทยมอบให้แก่อารยธรรมของโลก

ชนชาติหนึ่งๆ นอกจากมีหน้าที่ต้องพัฒนาประเทศชาติของตนเองแล้ว ก็พึงมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ และส่งเสริมอารยธรรมของโลกด้วย ตามประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า ชนชาติบางชนชาติ มีส่วนร่วมอย่างมากมาในการทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแห่งอารยธรรมของมนุษย์ บางชนชาติก็มีส่วนร่วมเล็กน้อยแต่บางชนชาติไม่ปรากฏว่าได้มีบทบาทใดๆ ที่ชัดเจนในเรื่องนี้เลย

ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่มากชนชาติหนึ่ง มีวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าอย่างสูงมาตลอดเวลายาวนาน จึงได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์อารยธรรมของโลกด้วย แม้ว่าจะอยู่ในขอบเขตที่ไม่กว้างนัก ส่วนร่วมที่ว่านี้ก็คือ ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจนมีแบบแผนเป็นของตนเองอย่างที่เราเรียกว่ามีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยเด่นชัด ศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านี้ มีพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งกำเนิดใหญ่ตั้งได้กล่าวมาแล้ว

ศิลปวัฒนธรรมไทย ที่ว่าได้พัฒนามาจนมีเอกลักษณ์ของตนเองนั้น เป็นเรื่องของอดีตแทบทั้งสิ้น ส่วนที่เป็นปัจจุบันมีน้อยอย่างยิ่ง เพราะศิลปวัฒนธรรมไทยที่สืบมาแต่เดิมนั้น ถึงปัจจุบัน ต้องนับว่าอยู่ในสภาพที่เรียวมาก ในช่วง ๑ ศตวรรษเศษ ๆ ที่ผ่านมา สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมาก คนไทยได้หันไปสนใจสิ่งแปลกใหม่ที่ยอมรับกันว่าเป็นความเจริญ จากตะวันตก และรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาอย่างไม่อั้นไม่ยั้ง โดยเฉพาะในส่วนของระบบการต่าง ๆ และเทคโนโลยี พร้อมทั้งสิ่งบริโภคนิยมทั้งหลาย

ในช่วงเวลานี้ ศิลปวัฒนธรรมไทยที่สืบกันมา ก็ถูกเมินเฉยละเลยและแม้กระทั่งทอดทิ้ง จนบางส่วนบางอย่างเลือนลางหดหาย หรือถูกตัดขาดตอหนอดไปเลยก็มี ส่วนวัฒนธรรมใหม่ หรือของใหม่ที่เรารับเข้ามาจากภายนอกนั้น ก็มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วจากแหล่งอื่นหรือแหล่งเดิมของมัน ทำให้มีส่วนเพิ่มพูนที่หลังไหลเข้ามาอย่างนองเนือง จนแม้แต่เพียงรับเอาก็แทบไม่ทัน ภาพของสังคมไทยที่ปรากฏเด่นชัดในปัจจุบันได้แก่ความมีค่านิยมตามอย่างวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะการตกอยู่ในภาวะเป็นผู้ตาม ด้วยการคอยรอรับความเจริญใหม่ ๆ จากภายนอก

ในเมื่อมีท่าทีแห่งการรับเอา และไม่ได้ตั้งตัวคิดเตรียม

ว่าตนควรจะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างเป็นตัวของตัวเอง
อย่างไรอาการของคนไทยต่อวัฒนธรรมภายนอกในสมัยใหม่นี้
จึงเป็นไปในลักษณะของผู้เสพหรือผู้บริโภคแทบทั้งสิ้น ใน
เมื่ออยู่ในฐานะของผู้เสพหรือบริโภค ก็ไม่ได้ช่วยพัฒนาแม้
แต่วัฒนธรรมหรือของไทยที่รับเข้ามา สังคมไทยในสภาพเช่นนี้
จึงแทบไม่มีอะไรเป็นของตัวเอง และแทบไม่มีส่วนร่วมในการ
สร้างเสริมอารยธรรมของโลก เพราะไม่มีอะไรที่ตน
สร้างสรรคขึ้นใหม่เองที่จะเอาไปเพิ่มให้เขา

สิ่งทั้งหลายที่ถือว่าเป็นความเจริญใหม่ ๆ ทันสมัย ซึ่ง
มองเห็นหรูหราโอ้อ่าอยู่ในเมืองใหญ่และในกรุง ก็ล้วนเป็น
ของรับเอามาจากเขาหรือทำตามอย่างเขา ซึ่งเขาเองก็มีอยู่
แล้วหรือมีดีเหนือกว่าด้วยซ้ำ เมื่อจะแสดงอะไรที่เป็นของตน
เองแก่คนพวกอื่นก็จึงต้องหันไปหยิบยกเอาศิลปวัฒนธรรม
สมัยเก่าๆ ออกมาอวด แม้ถึงคนพวกอื่นจากภายนอกที่เข้า
มาเยี่ยมเยือน ศึกษามองหาความเป็นไทย หรือของดีของไทย
ก็ชื่นชมเห็นคุณค่าแต่เฉพาะศิลปวัฒนธรรมไทยที่สืบมาหรือ
หลงเหลือจากอดีต พวกกันนำไปเผยแพร่หรือกล่าวขวัญ มิได้
เห็นความสำคัญหรือชื่นชมดีที่กระฟ้า รถยนต์โอ้อ่ารุ่นล่าสุด
เครื่องบินยักษ์จัมโบ้ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ซึ่งพวก
เขาก็มีหรือเห็นได้ในที่อื่น แม้แต่ชนิดที่ดีกว่า ก้าวหน้ายิ่งกว่า

การมีวัตถุประสงค์และระบบการต่าง ๆ ที่ทันสมัย มีคุณค่ามีประโยชน์ทั้งหลายนั้น ก็เป็นสิ่งที่ดี มิใช่ข้อเสียหาย เข้าหลักที่ว่า มีดีที่เขามี แต่ที่จะให้เขาเห็นคุณค่าเคารพนับถือจริง และได้ชื่อว่ามีส่วนร่วมสร้างเสริมอารยธรรมของโลกด้วยนั้น นอกจากมีดีที่เขามีแล้ว จะต้อง มีดีที่เขาไม่มี หรือทำให้ดีเหนือกว่า ในสิ่งที่เขามีด้วย โดยเหตุนี้ คนไทยจะต้องช่วยกันคิดช่วยกันพิจารณาว่า จะพัฒนาประเทศชาติอย่างไร ให้เรามีสิ่งที่ดีมีคุณค่า ซึ่งเกิดขึ้นหรือพัฒนาขึ้นจากภูมิธรรมภูมิปัญญาของเราเอง อันจะทำให้เราเป็นผู้ที่ได้มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างอารยธรรมของโลก ช่วยให้มีมนุษยชาติเจริญก้าวหน้ามีโอกาสบรรลุสันติสุขได้ดียิ่งขึ้น

พระพุทธศาสนา นอกจากเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชนชาติไทยมีศิลปวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้ามาในอดีตแล้ว ก็ยังคงเป็นสถาบันหลักของประเทศ และเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทยอยู่แม้ในปัจจุบัน เพียงแต่รอเวลาและรอความสามารถของคนไทย ที่จะนำศักยภาพของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่อย่างสูง เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการร่วมพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาของมนุษยชาติ ให้อารยธรรมของโลกเจริญประณีตยิ่งขึ้น

ปัจจุบันนี้ ถ้ามองกว้างออกไปในโลกก็จะเห็นว่า คน

จำนวนมากมาย โดยเฉพาะผู้ที่มีการศึกษาในประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างสูง พวกกันหันมาสนใจศึกษามองเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนามากขึ้นๆ (น่าสังเกตอย่างชวนแปลกใจด้วยว่า ในทางกลับกัน พระพุทธศาสนาดูเหมือนว่าจะเรียวริและกำลังเสื่อมโทรมหรือสูญหายเลือนน้อยลงไปทุกทีจากประเทศที่ด้อยพัฒนาหรือล้าหลังทั้งหลาย) ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนามีสิ่งที่ชนชาติเหล่านั้นไม่มี ซึ่งสามารถนำไปเสริมเติมส่วนที่บกพร่องขาดแคลนในภูมิธรรมภูมิปัญญาของเขาให้บริบูรณ์ขึ้นมาได้

ประชาชนในประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายนั้น รู้ตระหนักแล้วว่า แม้ประเทศชาติของเขาจะเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุและระบบการต่าง ๆ แล้วอย่างมากมาย แต่ก็ยังเกื่อนกล่นไปด้วยปัญหานานัปการ ทั้งที่ยังแก้ไขไม่ได้และที่เกิดประดังขึ้นมาใหม่ ไม่สามารถบรรลุดีความดีที่แท้จริง เขาจึงคิดว่าวัฒนธรรมและอารยธรรมของเขาได้เดินทางผิดพลาดหรือมิฉะนั้นก็คงขาดปัจจัยหรือองค์ประกอบสำคัญบางอย่างไป และจึงพากันแสวงหาวิถีทางที่ถูกต้องหรือปัจจัยสำคัญที่ขาดไปนั้น

ในที่สุด หลายคนก็ได้มาพบคำตอบในพระพุทธศาสนา และมองเห็นว่า พระพุทธศาสนาสามารถชี้และชักจูงพวกเขา

เข้าสู่วิถีทางแห่งการพัฒนาที่ถูกต้อง พร้อมทั้งสามารถ
 อำนวยองค์ประกอบ หรือปัจจัยสำคัญที่ขาดไปในอารยธรรม
 ของเขา ซึ่งจะทำให้เขาแก้ไขปัญหาที่ค้างคาอยู่ เข้าถึงชีวิตที่
 มีความหมายและความสุขที่แท้จริงได้

สิ่งที่ขาดไปในอารยธรรมของชนชาติที่พัฒนาแล้วเหล่านี้
 ก็คือ การพัฒนาด้านจิตปัญญา หรือ การพัฒนาจิตใจ และ
 การพัฒนาปัญญา ที่เรียกว่า สัมมาปัญญา ซึ่งการพัฒนา
 ทั้งสองด้านหรือสองระดับนี้ เป็นแดนที่ถนัดเป็นพิเศษของ
 พระพุทธศาสนา ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงอำนวยประโยชน์
 มีคุณค่าอย่างยิ่งต่ออารยธรรมของมนุษยชาติ เพราะสามารถ
 ชี้แนะบอกทางที่จะทำให้การพัฒนาอารยธรรมดำเนินไปอย่าง
 ถูกต้องสมบูรณ์ ส่งผลให้มวลมนุษย์ประสบสันติสุขและอิสร
 ภาพได้ตามความมุ่งหมาย

ในทางตรงข้าม ประเทศด้อยพัฒนา หรือล้าหลังบาง
 ประเทศ กลับปล่อยให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมหรือสูญ
 หายไปจากประเทศของตน ที่ถึงกับตั้งเจตนาตัดรอน หรือ
 ทำลายล้างเสียก็มี

การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเหตุว่า ประเทศเหล่านี้ได้เริ่ม
 นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งที่ตนยังมีความเจริญน้อย
 การยอมรับนับถือในครั้งนั้น ก็คือ การตกลงที่จะปฏิบัติตาม

จุดที่ตนยังอยู่ห่างไกลหลักการของพระพุทธศาสนา ให้ก้าวหน้าไปในทิศทางที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนามากขึ้น ๆ ตามลำดับและรับเอาได้เฉพาะแต่หลักการและคุณค่าบางส่วนที่ตนจะรู้เข้าใจและใช้ประโยชน์ได้ในเวลานั้น ๆ หรือเท่าที่ผู้เผยแพร่หลักธรรมในยุคสมัยนั้นจะสามารถนำเสนอได้

ต่อมา เมื่อปฏิบัติเจริญก้าวหน้าไปบ้างระยะหนึ่ง ก็กลับเสื่อมถอยลง เพราะเหตุปัจจัยต่าง ๆ เช่น เหตุการณ์ทางการเมืองมีศึกสงครามภายนอกบ้างภายในบ้าง ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในทางที่ไม่เอื้ออำนวยบ้าง ศาสนศึกษาและสถาบันศาสนาเสื่อมโทรมเสียเองบ้าง ความเชื่อถือหรือลัทธิศาสนาอื่นเข้ามาปะปนบ้าง เป็นต้น รวมทั้งภูมิหลัง ซึ่งไม่มีพื้นฐานที่หนักแน่นเพียงพอที่จะต้อนรับกับคุณค่าใหม่ได้ดี ต่อมาก็มีการปรับปรุงและกลับเจริญขึ้นอีก แล้วก็กลับเสื่อมลงอีก เจริญและเสื่อมสลับกันมาตลอดเวลายาวนาน และระหว่างนั้น รูปแบบต่างๆ ที่พัฒนาขึ้นมาทีละน้อยๆ ก็ค่อยๆ สะสมพอกพูนมากขึ้น จนทำให้เนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนาถูกจำกัดปกคลุมอยู่ภายในเครื่องห่อหุ้มแห่งรูปแบบที่จับตัวแข็งทื่อ

จากภาวะการณ์ที่เป็นมาอย่างนี้ เมื่อใกล้จะถึงยุคปัจจุบัน สภาพการณ์นับถือพระพุทธศาสนาก็อยู่ในภาวะที่เฉื่อยชา ซึ่ง

จัดได้ว่าอยู่ข้างเสื่อม ศาสนิกชนส่วนใหญ่ ยังอยู่ห่างไกลจากหลักการของพระศาสนา หรือมิฉะนั้น ก็ตั้งหลักการของพระศาสนาลงมาปรับให้เข้ากับสภาพของตน ความรู้ความเข้าใจแท้จริงในพระศาสนามีน้อย พระพุทธศาสนาถูกพอกด้วยความเชื่อถือและข้อปฏิบัติที่เข้ามาปะปนจากภายนอกเป็นอันมาก พอดีวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกหลังไหลเข้ามา ประชาชนเห็นสิ่งดีแปลกใหม่ที่ตนไม่มี โดยเฉพาะความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุทั้งหลายก็ตื่นตื่น หันมาระดมให้ความสนใจ ต้อนรับเอาเข้ามา ๆ และเพลินชื่นชม ซึ่งในเวลาเดียวกันนั้น ก็เป็นเหตุให้ละเลยไม่ได้เอาใจใส่ศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมของตน

ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมนั้น เมื่อยิ่งถูกปล่อยปละละเลยไม่เอาใจใส่ ก็ยิ่งเฉื่อยยิ่งเสื่อมลงไปอีก ชนชาตินั้นก็มักเพลินเพลินกับสิ่งดีที่ตนไม่มี ซึ่งระดมรับเอาเข้ามา พร้อมกับที่ไม่ใส่ใจและไม่รู้จักที่จะใช้ประโยชน์จากพระพุทธศาสนา เพราะตนเองก็ไม่มีความรู้และไม่ได้ศึกษาให้เข้าใจ เป็นอันไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งดีที่ตนมี ในที่สุดก็มองไม่เห็นคุณค่าพระพุทธศาสนาจึงค่อย ๆ เสื่อมโทรม หรือสูญหายหรือถึงกับถูกตัดรอนทำลายด้วยเจตนา พูดสั้น ๆ ว่า ประเทศเหล่านี้มักสนใจแต่สิ่งดีที่ตนไม่มี ไม่ใส่ใจสิ่งดีที่ตนมี ยิ่งกว่านั้น ยัง

ไม่เพียงพยายามทำสิ่งดีที่ตนไม่มีให้มีขึ้นเป็นของตนเอง โดยไม่ต้องคอยรับเอาจากพวกอื่น และสิ่งดีที่ตนมีก็กลับทอดทิ้งหรือคิดทำลาย แทนที่จะพยายามขุดค้นคุณค่าทางนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ อันเป็นสภาพอย่างหนึ่งของประเทศที่ล้มหลังหรือด้อยพัฒนาทั้งหลาย

สภาพที่เป็นไปในประเทศพัฒนาแล้วอย่างสูงและประเทศด้อยพัฒนา ที่ได้กล่าวมาตามลำดับนี้ ทั้งสองฝ่าย เป็นบทเรียนที่มีค่าสำหรับชนชาติไทย

ฝ่ายแรก มีสิ่งดีที่ตนทำได้ เป็นของตนเอง คือมีความเจริญด้านวัตถุและระบบการต่างๆ และแสวงหาสิ่งดีที่ตนไม่มี (หรือมีไม่พอ) คือรับเอาคุณค่าทางจิตปัญญาจากพระพุทธศาสนา เป็นต้น เพื่อเติมส่วนที่ตนยังขาดอยู่ให้บริบูรณ์

ฝ่ายหลัง สิ่งดีที่ตนไม่มี ตนอยากจะได้ คืออยากได้และคอยรับเอาซึ่งความเจริญทางวัตถุที่ตนไม่มีและที่ตนทำไม่ได้ ส่วนสิ่งดีที่ตนมี ก็ไม่อยากจะได้หรือไม่ใส่ใจ ได้แก่ ละเลยหรือทอดทิ้งคุณค่าทางจิตปัญญาในพระพุทธศาสนาที่ตนมีอยู่แล้ว ไม่รู้จักศึกษานำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ฝ่ายแรกกำลังจะมีหรือทำให้มีครบทั้งสองอย่าง ส่วนฝ่ายหลัง กำลังจะหมดหรือทำให้ไม่มีทั้งสองอย่าง จะเห็นว่าฝ่ายแรกปฏิบัติถูกต้อง และกำลังจะก้าว

เข้าสู่ความสมบูรณ์ ฝ่ายหลังปฏิบัติผิด และกำลังจะไม่มีอะไรเหลือเป็นของตนเองเลยแม้แต่อย่างเดียว

ว่าที่จริง ทั้งสองฝ่ายต่างก็มีคนละอย่าง และขาดคนละอย่าง สิ่งที่ยุ่ฝ่ายแรกมี ฝ่ายหลังไม่มี สิ่งที่ยุ่ฝ่ายหลังมี ฝ่ายแรกไม่มี วิธีปฏิบัติที่ถูกต้องก็คือการทำอย่างเสมือนแลกเปลี่ยนกัน หมายความว่า แต่ละฝ่ายต่างก็รักษาและฟื้นฟูหรือขัดเกลาสิ่งดีที่ตนมีอยู่แล้วให้ใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ และต่างก็ทำสิ่งดีที่ตนยังไม่มี ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งมี ให้มีขึ้นเป็นของตนเองบ้าง โดยทำขึ้นมาให้มีอย่างเขา กล่าวคือ

ฝ่ายแรก (ประเทศที่พัฒนาอย่างสูงแล้ว) รักษาความเจริญทางวัตถุที่ตนมี ให้อยู่ในขอบเขตที่พอดี และศึกษาเสาะหาคุณค่าทางจิตปัญญา (ในกรณีนี้คือ พระพุทธศาสนา) ที่ตนไม่มีหรือบกพร่อง มาเสริมระบบชีวิตของพวกเขาให้สมบูรณ์

ฝ่ายหลัง (ประเทศที่ล้าหลังหรือกำลังพัฒนา) ศึกษาพระพุทธศาสนาที่ตนมีอยู่แล้ว นำเอาคุณค่าทางจิตปัญญา มาให้นำทางการจัดระบบชีวิตให้ได้ผลดี และเพียรพยายามสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ วิทยาการ และระบบการต่าง ๆ ที่ตนไม่มีหรือยังล้าหลัง ให้มีขึ้นอย่างเพียงพอที่จะเป็นพื้นฐานรองรับคุณค่าทางจิตปัญญาในระบบ

ชีวิตที่พัฒนาอย่างสมบูรณ์

บทเรียนโดยสรุปคือ รักษาสิ่งดีที่ตนมีอยู่แล้วให้มีคุณค่า
อำนวยความสะดวกอย่างแท้จริง และสร้างสรรค์สิ่งดีที่ตนยังไม่มีให้มี
ขึ้นเป็นของตนเอง ทำให้มีขึ้นครบถ้วน ๒ อย่าง ทั้งความ
เจริญทางวัตถุให้เป็นพื้นฐานที่เพียงพอสำหรับการมีชีวิตที่ดี
และคุณค่าทางจิตปัญญาจากพระพุทธศาสนาพอสำหรับนำ
ทางการดำเนินชีวิตที่ดี

ความที่กล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่า การที่ชนชาติไทยใน
ปัจจุบันจะมีความเป็นตัวของตัวเอง และมีอะไรที่จะช่วย
เป็นส่วนเสริมให้แก่อารยธรรมของมนุษยชาติได้นั้น จะต้อง
ปฏิบัติดังนี้

ก. รักษาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยในส่วนที่ดีงาม
ซึ่งมีมาแต่อดีต สามารถพัฒนาต่อให้เติบโตขยาย งามงาม มี
คุณค่าสมบูรณ์ คือให้ผลดีสอดคล้องเข้ากับสภาพทั้ง
ปัจจุบันและที่จะเป็นต่อไป (ต่อดีดกับปัจจุบัน และโยงถึง
อนาคต)

ข. นอกจากสืบต่อ พัฒนา และถ่ายทอดสิ่งดีที่ตนมีตาม
ข้อ ก. แล้ว จะต้องเพียรพยายามสร้างสรรค์สิ่งดีที่ตนยังไม่มี
ให้เป็นของทำได้ด้วยตนเอง และให้มีเป็นของตนเอง จนมี
ครบทั้งสองอย่าง ทั้งสิ่งดีที่ตนมีก็ยังคงมีอยู่ และสิ่งดีที่ตนไม่

มีก็ทำให้มีขึ้น โดยเฉพาะคุณค่าทางจิตปัญญา ที่เคยมีมาในพระพุทธศาสนาของตนก็ดำรงรักษา และสืบค้นเอาขึ้นมาให้ได้ ความเจริญทางวัตถุของคนอื่นที่ตนต้องการและควรจะมีก็เพียรพยายามให้มีขึ้นโดยเป็นของที่ทำได้ด้วยตน ไม่ใช่เป็นอยู่เพียงในฐานะผู้เสพหรือบริโภคนิยมของที่รอรับจากคนอื่น

ค. ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นสมบัติล้ำค่า อันแสดงหลักการพัฒนาทางจิตใจและสัมมาปัญญาที่จะใช้แก้ปัญหาของโลกปัจจุบันนี้ได้ดี หลักการนี้เป็นสิ่งที่ขาดไปหรือพร่องอยู่ในอารยธรรมของมนุษยชาติ ซึ่งชนชาติที่เรียกว่าพัฒนาแล้วก็ยอมรับกันมากขึ้น

ชนชาติไทยนั้น นอกจากจะพึงศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง และจับเอาเนื้อหาสาระของหลักการนี้มาใช้พัฒนาประเทศชาติของตนแล้วก็พึงเห็นเป็นโอกาสที่จะช่วยแก้ปัญหาของมวลมนุษย และพัฒนาอารยธรรมของโลกให้สมบูรณ์ ด้วยการนำเสนอพุทธธรรมแก่ชาวโลก เฉพาะอย่างยิ่งแก่ชาวประเทศพัฒนาแล้วที่กำลังต้องการอยู่นั้น โดยวิธีฉลาดเฟิ่น ฉลาดแสดง อย่างสบสมัยสบสถานการณ์

ข้อพึงปฏิบัติสามอย่างที่กล่าวมานี้สัมพันธ์ต่อเนื่องกัน แต่ข้อซึ่งเป็นที่รวมแห่งคุณค่าอันสูงสุด ก็คือ ลำดับสุดท้ายได้แก่ การที่ชนชาติไทยสามารถมีส่วนร่วมในการเสริมสร้าง

อารยธรรมของโลก ด้วยการเจียดแจกสมบัติอันล้ำค่าของตน กล่าวคือ พุทธธรรม ให้แก่ชนทุกชาติที่กำลังต้องการ ในฐานะที่พระพุทธศาสนานั้น เป็นส่วนเติมเต็มแห่งอารยธรรมของมวลมนุษย

สรุป

พระพุทธศาสนาเท่าที่คนไทยเราเกี่ยวข้อง อาจแยกได้เป็น ๒ ด้าน คือ ด้านที่เป็นพระธรรมวินัย โดยเฉพาะส่วนที่เรียกว่าพุทธธรรมอย่างหนึ่ง และด้านที่เป็นวัฒนธรรม อีกอย่างหนึ่ง

อย่างแรกคือพระธรรมวินัย หมายถึงหลักการเดิมแท้ๆ ล้วนๆ ของพระพุทธศาสนา หรือตัวแท้ตัวจริงของพระพุทธศาสนานั้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน หรือทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และรักษาสืบทอดต่อกันมาด้วยการจาริกจรดจำและอ้างอิงพระคัมภีร์เหล่านั้น

อย่างหลังคือวัฒนธรรม หมายถึง พระพุทธศาสนาอย่างที่คนไทยรู้เข้าใจ และประพฤติปฏิบัติสะสมสืบต่อกันมา จนซึมแทรกเข้าไปในชีวิตจิตใจ กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งลักษณะนิสัยและความเป็นอยู่ซึ่งปรากฏออกมาทางวิถีชีวิตของหมู่ชน

และอาศัยหมู่ชนที่ดำเนินตามวิถีชีวิตนั้นนั่นแหละเป็นเครื่องรักษาสืบทอดตัวมันเอง

พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย ต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียน และตั้งใจปฏิบัติ จึงจะปรากฏตัวและแสดงผลได้ แต่พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมปรากฏตัวและแสดงผลอย่างเป็นไปเองในวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่โดยไม่ต้องรู้ตัว

พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย และพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมนั้น ต่างก็สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การที่พระพุทธศาสนาจะกลายเป็นพระพุทธศาสนาของไทย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไทย หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความเป็นไทยได้ ก็เพราะได้สะสมสืบทอดซึมแทรกเข้าไปในชีวิตจิตใจของคนไทยทั่วไปจนกลายเป็นวัฒนธรรมของไทย แต่ในเวลาเดียวกัน พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย ก็เป็นหลักกลาง หรือเป็นมาตรฐานสำหรับทบทวนตรวจสอบว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมเข้าใกล้หรือถอยห่างออกไปจากหลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งซึ่งอำนวยความสะดวกสำหรับปรับหรือช่วยดึงพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมให้เข้าสู่ หรือใกล้เข้ามาสู่หลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ๆ

พูดง่าย ๆ ว่า ถ้าไม่กลายเป็นพระพุทธศาสนาฝ่าย

วัฒนธรรม พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัยก็ไม่อาจเข้าสู่ความเป็นไทย และถ้าไม่ได้ศึกษาตรวจสอบและคอยเพิ่มสาระจากพระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมก็จะถอยห่าง หรือเคลื่อนคลาดจากหลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาออกไปเรื่อย ๆ

พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย โดยเฉพาะพุทธธรรม ไม่มีการเสื่อม ไม่มีการเจริญ เพราะเป็นความจริงที่ดำรงอยู่ตามธรรมดาของมัน และเป็นหลักการที่เป็นกลางๆ สุดแต่ใครจะศึกษา และนำมาใช้ให้ได้ผลดีเหมาะกับกาลเทศะอย่างไร คำที่พูดว่า พระพุทธศาสนาเจริญหรือเสื่อมนั้น หมายถึง พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม หรือพระพุทธศาสนาที่เชื่อถือและปฏิบัติกันอยู่ในวิถีชีวิตของหมู่มชนนั้น ๆ

คำว่า พระพุทธศาสนาเสื่อม หมายความว่า พระพุทธศาสนาที่หมู่มชนนั้นเชื่อถือและปฏิบัติอยู่ในเวลานั้น เลือนลางหรือห่างเหินจากหลักการที่แท้จริง คือจากพระธรรมวินัยไกลออกไปมากขึ้น ความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยจางคลายและลดน้อยลงไปจากวิถีชีวิตของหมู่มชนนั้น

คำว่า พระพุทธศาสนาเจริญ หมายความว่า พระพุทธศาสนาที่หมู่มชนนั้นเชื่อถือและปฏิบัติอยู่ในเวลานั้น หนักแน่นหรือใกล้เคียงมากขึ้นในทางที่เป็นไปตามหลักการที่แท้จริง

คือพระธรรมวินัย ความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเฟื่องฟู และซึมแทรกเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของหมู่ชนนั้นมากขึ้น

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากมายตลอดเวลายาวนานในประวัติศาสตร์ มีทั้งความเสื่อมและความเจริญสลับกันไป มองในแง่หนึ่ง ความเจริญและความเสื่อมเป็นเรื่องธรรมดา เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ตามหลักของความเป็นอนิจจัง จะให้คงที่อยู่ออย่างเดิมเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะความเสื่อมย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าความเจริญ เหมือนล้อเลื่อนที่ตั้งอยู่ ณ จุดหนึ่งบนทางลาด ถ้าปล่อยก็ย่อมเลื่อนไหลในทางที่ต่ำลงไป การที่จะไม่ให้ไหลลง แม้แต่เพียงจะให้ทรงอยู่กับที่ ก็ต้องใช้ความพยายามขึ้นไว้ไม่ต้องพูดถึงการที่จะให้เลื่อนขึ้นไป ซึ่งจะต้องใช้กำลังมากมายในการขับเคลื่อนหรือผลักดัน ยิ่งถ้าให้ขึ้นบนทางยาวจนถึงจุดสูงสุด ก็ยิ่งยากแทบสุดเข็น

ข้อเปรียบเทียบนี้เป็นเพียงเรื่องของวัตถุซึ่งไม่มีชีวิตจิตใจ ใช้แต่กำลังเพียรพยายามด้วยแรงกายก็ยิ่งยาก ยิ่งวัฒนธรรมนี้มีองค์ประกอบสลับซับซ้อน และเป็นเรื่องของมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจ การจัดการให้เป็นไปในทางที่มุ่งหมาย ก็ยิ่งยากมากกว่านั้น

พระพุทธศาสนาที่ได้กลมกลืนเข้ามาเป็นเนื้อหาของวัฒนธรรมไทย เมื่อผ่านกาลเวลายาวนาน ถ้าไม่เพียรพยายามคอยตรวจสอบเนื้อหา นั้นกับหลักการที่แท้คือพระธรรมวินัย ไม่คอยดึงให้เดินหน้าใกล้เข้ามาสู่หลักการที่แท้ นั้นมากขึ้น ๆ หรือไม่หมั่นเติมเนื้อหาสาระของพระธรรมวินัย เข้าไปเสริมไว้เรื่อย ๆ ก็ย่อมเสื่อมโทรมและเลอะเลือนไปอย่างแน่นอน

สาเหตุซึ่งมักพ่วงมากับความเก่าแก่คร่ำคร่าที่เนื่องจากความล่วงกาลผ่านเวลายาวนาน อันทำให้เกิดความเสื่อมโทรมเลอะเลือนแก่พระพุทธศาสนา มีข้อที่สำคัญ ดังนี้

ก. ภาวะล้งร่อง และแข็งทื่อ ซึ่งทำให้จำกัดตัวคับแคบ เวียนวนอยู่ในที่เดิม หรือย่ำอยู่กับที่ และยากต่อการแก้ไขปรับปรุง ยากที่จะปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สัมบูรณ์ สบเหตุการณ์ ภาวะนี้มักเกิดขึ้นเพราะเหตุว่า สิ่งที่เชื่อถือและปฏิบัติสืบ ๆ กันมายาวนาน เมื่อสักว่าทำตาม ๆ กันไป ก็มักทำให้เกิดการย่ำแน่นเด่นชัดอยู่ในความหมายเพียงแง่หนึ่งแง่เดียว หรือเกิดความซ้ำที่ซ้ำทางตายตัว ตลอดจนเกิดมีรูปแบบขึ้นมาจับตัวแข็งทื่อ และกลายเป็นเครื่องห่อหุ้มคลุมปิดไว้

ข. ภาวะคลาดเคลื่อน และไขว้เขว ซึ่งทำให้วิปริตผิดเพี้ยนห่างไกลออกไปจากหลักการและความหมายที่แท้จริง ตลอดจนหลงพลาดออกไปนอกศูนย์กลาง ภาวะนี้เกิดขึ้น

เพราะการแปลความหมายผิดพลาด และปฏิบัติด้วยความประมาท ไม่มั่นตรวจสอบกับหลักการเดิมแท้ให้ถูกต้องชัดเจนอยู่เสมอ

ค. ภาวะเคลือบพอก และปะปน ซึ่งทำให้ลางเลือน และเลอะเลือนมองไม่เห็นของจริง และสับสน จับผิดจับถูก หลงเอาสิ่งที่เคลือบที่พอก หรือปลอมปนอยู่เป็นตัวแท้ตัวจริง ภาวะนี้เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจ และปล่อยให้ ความเชื่อถือและข้อปฏิบัติภายนอกเข้ามาหุ้มห่อบดบัง หรือคลุกเคล้าปนเปกกับเนื้อหาสาระที่แท้จริง จนเห็นสิ่งเคลือบพอก เป็นของจริง หรือแยกของจริงไม่ออก

ง. ภาวะถดถอย และล้าหลัง ซึ่งทำให้ไม่สามารถก้าวหน้าไกลเข้าไปสู่หลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา แต่กลายเป็นห่างไกลออกไปจากหลักการที่แท้นั้นมากยิ่งขึ้น ภาวะนี้เกิดจากความขาดการศึกษา ขาดความรู้ความเข้าใจและปล่อยปละละเลย มัวแต่จมอยู่กับเรื่องราวเก่า ๆ ไม่ปรับปรุงความเชื่อถือและการปฏิบัติด้วยการคอยดึงให้ไกลเข้าไป ๆ สู่อหลักการที่แท้ของพระศาสนา ไม่ศึกษาพระธรรมวินัยให้รู้เข้าใจ โดยสัมพันธ์กับสภาพความคิดนึกและความเป็นไปต่าง ๆ ที่เป็นอยู่จริงในเวลานั้น ๆ

ปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีสภาพดังที่

ได้กล่าวข้างต้น คือ คนไทยส่วนใหญ่ละเลยหรือทอดทิ้งศิลปวัฒนธรรมของตนที่สืบมาแต่อดีต หันไปตื่นเต้นสนใจรับและลอกเลียนวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตก สภาพเช่นนี้ได้เป็นมาตลอดเวลา ๑ ศตวรรษเศษ ๆ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาประมาณ ๒ ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นที่สังเกตว่า ประชาชนทั่วไป รวมทั้งคนรุ่นหนุ่มสาว ได้หันมาสนใจศึกษาพระพุทธศาสนากันมากขึ้น โดยเฉพาะคนที่สนใจในการปฏิบัติบำเพ็ญสมาธิหรือจิตภาวนา นับว่ามีจำนวนมากทีเดียว

โดยนัยนี้ สภาพปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์แบ่งที่เคยพูดไว้ จึงต้องแยกพูดเป็น ๒ ด้าน คือ พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัยกำลังได้รับความสนใจตื่นตัวศึกษาปฏิบัติกันแพร่หลาย แต่พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมกำลังเสื่อมถอย เลอะเลือน และถูกละเลย ภาวะที่แบ่งออกเป็น ๒ ด้านนี้ จะบังเกิดเป็นผลดี ก็ต่อเมื่อมันเป็นเพียงจุดเริ่มต้นแห่งการที่จะกลับเข้าประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันต่อไป

การที่พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม เสื่อมถอยเลอะเลือนและถูกละเลย ย่อมเกิดจากสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

ประการแรก คนไทยปล่อยให้ศิลปวัฒนธรรมของตนตกอยู่ในภาวะล่องลอย แข็งทื่อ ภาวะคลาดเคลื่อน ไขว้เขว ภาวะเคลือบพอก แผง ปะปน และภาวะถดถอย ล้าหลัง

ประการที่สอง คนไทยหันไปตื่นเต้นกับความเจริญทางวัตถุ และระบบการต่างๆ ที่เข้ามาใหม่จากภายนอกจนมองข้ามดูถูกไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมของตน

สาเหตุเหล่านี้เป็นปัจจัยหนุนแก่กันและกันเองด้วยกัน กล่าวคือ เมื่อวัฒนธรรมของตนถูกปล่อยให้ตกอยู่ในภาวะล่องลอย แข็งทื่อ ตลอดจนล้าหลังแล้ว ก็ย่อมชวนให้เบื่อหน่าย ไม่น่าสนใจ คนก็ยิ่งหันไปชื่นชมวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้น เมื่อคนหันไปเอาใจใส่เพลิดเพลินกับวัฒนธรรมจากภายนอก วัฒนธรรมของตนเองก็ยิ่งถูกปล่อยให้อยู่ในภาวะแข็งทื่อเป็นต้น ตลอดจนล้าหลังยิ่งขึ้น ผลรวมก็คือ ความเสื่อมโทรม เลอะเลือน และถูกละเลยแห่งวัฒนธรรมของตนเองมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป

ความจริง ความเสื่อมโทรม เลอะเลือน และถูกละเลยแห่งวัฒนธรรมของตน พร้อมกับการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมจากภายนอกนั้น นับว่าเป็นการประสบสถานการณ์ร้าย และความกระทบกระเทือน ซึ่งถ้าวางท่าทีให้ถูกต้อง ก็จะทำให้เกิดผลดี คือเป็นเหมือนสัญญาณปลุกที่ทำให้เกิดความรู้ตัว ตื่นตัว และลุกขึ้นมาแก้ไขปรับปรุง อย่างน้อยก็จะได้เกิด

ความตระหนักรู้เท่าทันธรรมดาที่ว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฏน-
 ธรรมที่ถูกปล่อยให้เป็นไปเรื่อย ๆ เฉื่อย ๆ จะตกอยู่ในภาวะแข็ง
 ที่อ คคลาดเคลื่อน ถูกปะปน และล้าหลัง เมื่อรู้ตระหนักร่าง
 นี้แล้ว ก็จะได้ริบเร่งดำเนินการตรวจสอบทบทวนตัวเอง ทำ
 การชำระสะสาง เคาะจุดสนิม ล้างสิ่งที่พอก ลอกสิ่งที่เคลือบ
 ร่อนกรองสิ่งปลอมปนทิ้งไป และจัดปรับใหม่ให้เข้าที่เข้าทาง
 กระปรี้กระเปร่า พร้อมทั้งจะเคลื่อนไหวย่างคล่องตัวต่อไป

ยิ่งมาประจวบพอดีว่าขณะนี้คนไทยหันมาสนใจศึกษา
 ปฏิบัติพระพุทธศาสนาฝ่ายพระธรรมวินัยมากขึ้น ก็เท่ากับ
 เป็นโอกาสเหมาะที่สุด ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวมาแล้วว่า
 ความเสื่อมโทรมเลอะเลือนของพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฏนธรรม
 จะแก้ไขได้ก็ด้วยการตรวจสอบกับหลักการที่แท้ในพระพุทธ
 ศาสนาฝ่ายพระธรรมวินัย และคอยนำเอาเนื้อหาสาระในพระ
 พุทธศาสนาฝ่ายพระธรรมวินัยมาเติมใส่อยู่เสมอ ๆ เพื่อไม่ให้
 จางเลือนและเพื่อบังคับให้เดินหน้าเข้าไปหาหลักการที่แท้นั้น
 มากยิ่งขึ้น ๆ เมื่อคนหันมาสนใจศึกษาปฏิบัติตามพระธรรม
 วินัยกันแล้ว ก็เท่ากับได้เครื่องตรวจสอบและเนื้อหาสาระที่
 ต้องการใช้แก้ไขปรับปรุงนั้นมา โดยไม่ต้องรอหรือหนักแรงกับ
 การทำเรื่องนี้อีก

ในเวลาเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นการดีที่คนไทยหันมาสนใจ

ศึกษาปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัยกันมากขึ้น แต่ผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์สุขของประเทศชาติอย่างแท้จริง ก็ไม่ควรพอใจเพียงเท่านั้น พึงตระหนักในหลักการที่กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัยจะกลายเป็นพระพุทธศาสนาของไทย ก็ต่อเมื่อได้ซึมซาบกลมกลืนเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย จนกลายเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม ถ้าตระหนักดังนี้แล้ว การที่คนไทยหันมาสนใจศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนาฝ่ายพระธรรมวินัย ก็เท่ากับเป็นการย่างเข้าสู่ขั้นตอนที่สำคัญของการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมให้กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นใหม่และก้าวหน้าต่อไปได้อีก

รวมความว่า การศึกษาและปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย เป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้สำหรับการดำรงรักษาและพัฒนาพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม ดังนั้น ในสภาพปัจจุบัน แม้ว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมจะเสื่อมโทรมเลือนลาง และถูกละเลย แต่เมื่อคนหันมาสนใจศึกษา และปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัยกันมากขึ้น ก็จึงเป็นนิมิตดีว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมจะกลับมีชีวิตชีวารุ่งเรืองเฟื่องฟูขึ้นได้อีก แต่การจะเป็นอย่างนี้ได้ จะต้องเป็นการกระทำด้วยความสำนึกตระหนักในเป้าหมาย และตั้งใจแน่วแน่การปฏิบัติให้ส่งผลมายังเป้าหมายนั้น คือให้การ

ศึกษาและปฏิบัติตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย ส่งผลต่อพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฏนธรรม ด้วยการประสานกลมกลืนเนื้อหาสาระแห่งพระธรรมวินัยนั้นให้ซึมซาบเข้าไปในกระแสความรู้ความเข้าใจ และการประพฤติปฏิบัติที่เป็นวิถีชีวิตของหมู่ชน

ถ้าการศึกษาและปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาฝ่ายพระธรรมวินัย กับการรักษาสืบทอดพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฏนธรรม ยังดำเนินอยู่คู่เคียงกัน โดยมีความสัมพันธ์ในทางที่อิงอาศัยเกื้อกูลกันดังได้กล่าวมา พระพุทธศาสนาของชาวไทยก็จะยังเจริญมั่นคงอยู่ในประเทศไทย เพื่อประโยชน์สุขโดยตรงแก่ชนชาติไทย และโดยอ้อมแก่มวลชนชาวโลก ตลอดกาลนาน

พุทธมณฑล คือ พื้นที่ภายในขอบเขตพิเศษที่ได้อุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า หรือบริเวณที่อุทิศให้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้จัดสร้างขึ้นเพื่อแสดงถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ เป็นหลักฐานและเป็นที่ยืนยันความจริงที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชนชาวไทยตั้งอยู่ในสามัคคี เป็นสถาบันที่ดำรงยืนยงมาคู่ชาติไทย เป็นหลักคำสอนสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความ

เป็นอิสระเสรี เป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมเอกลักษณ์ของชาติไทย เป็นมรดกและเป็นคลังสมบัติอันล้ำค่าของชนชาติไทย เป็นหลักนำทางในการพัฒนาชาติไทย และเป็นแหล่งของดีมีค่าที่ชนชาติไทยมอบให้แก่อารยธรรมของโลก

ศูนย์กลางของศาสนาประจำชาตินี้ พึ่งเป็นจุดรวมพลังชีวิตของพระพุทธศาสนา จุดหัวใจเป็นศูนย์รวมพลังชีวิตของบุคคล เป็นแหล่งแพร่กระจายหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนาออกไปหล่อเลี้ยงวัดวาอาราม และองค์กรที่เผยแผ่พระธรรมวินัย จุดหัวใจเป็นแหล่งสูบฉีดโลหิตไปหล่อเลี้ยงอวัยวะทั้งปวงทั่วร่างกาย

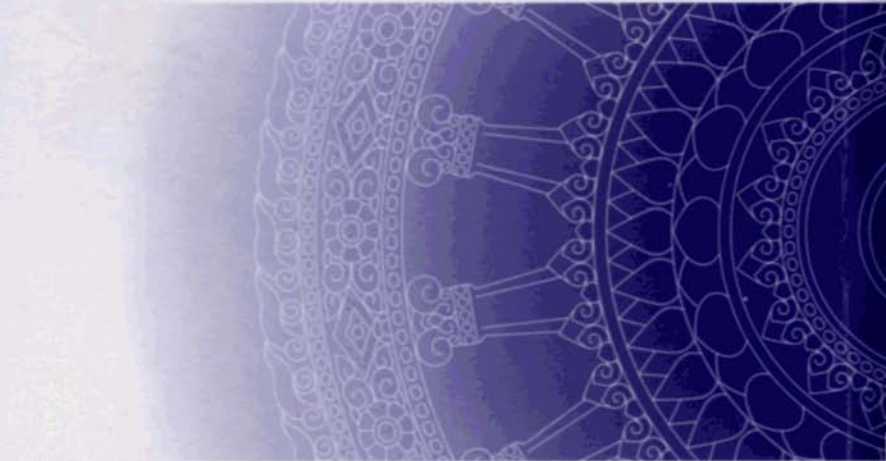
พุทธมณฑล ในอุดมคติ พึ่งเป็นศูนย์กลางที่ประมวลรักษา และเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายธรรมวินัย เป็นที่ทบทวนตรวจสอบพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมที่เชื่อถือและประพฤติปฏิบัติกันมาในสังคมไทย ให้คงอยู่และคืนเข้าสู่มาตรฐานและครรลองที่ถูกต้อง พร้อมทั้งแพร่กระจายเนื้อหาสาระของพระธรรมวินัยออกไปผสมผสานซึมซาบเข้าสู่วิถีชีวิตของประชาชน ให้พระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรมมีกำลังมั่นคง และเจริญก้าวหน้าตามแนวทางแห่งหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา

ถ้าการณ์เป็นไปได้เช่นนี้ พุทธมณฑลที่ร่มรื่นด้วยสวนป่า

อันงอกงามนำวีนรมย์ ก็จะเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญ
งอกงามของพุทธธรรมที่แพร่หลายออกไป อำนาจสันติสุข
และความร่มเย็นเบิกบานแก่ประชากรชาติทั่วทั้งสังคม

...การที่จะนำสังคมไทยให้เดินหน้าไปสู่ความเจริญพัฒนาอย่างได้ผลดีมีเนื้อหาสาระแท้จริง โดยไม่ล้มเหลวเสียก่อน และทั้งไม่สูญเสียความเป็นไทยด้วยนั้น คนไทยในช่วงต่อแห่งยุคสมัยนี้ จะต้องเป็นผู้ฉลาดที่จะสืบทอดความเป็นไทยเอาไว้เป็นแกนในของตัวพร้อมไปด้วยกันกับการรับเอาความเจริญใหม่ๆ จากภายนอกเข้ามาผนวกและกลั่นย่อยเสริมตัวให้ขยายและก้าวหน้าต่อไป

...สิ่งที่ขาดไปในอารยธรรมของชนชาติที่พัฒนาแล้วเหล่านี้ก็คือ การพัฒนาด้านจิตปัญญา หรือ การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาปัญญา ที่เรียกว่าสัมมาปัญญา ซึ่งการพัฒนาทั้งสองด้านหรือ สองระดับนี้ เป็นแดนที่ถนัดเป็นพิเศษของพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงอำนวย ประโยชน์ มีคุณค่าอย่างยิ่งต่ออารยธรรมของมนุษยชาติ เพราะสามารถชี้แนะบอกทางที่จะทำให้ การพัฒนาอารยธรรมดำเนินไปอย่างถูกต้องสมบูรณ์ ส่งผลให้มวลมนุษย์ประสบสันติสุขและ อิสระภาพได้ตามความมุ่งหมาย...